

“ Ben Susmadım Diğer Kadınlar da Susmasın ”

Toplumsal Cinsiyet Temelli
Şiddet ve Ayrımcılık:
Ankara'da Yaşayan
Suriyeli Mülteci Kadınların Deneyimleri

“Ben Susmadım Diğer Kadınlar da Susmasın”*
Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Ayrımcılık:
Ankara’da Yaşayan Suriyeli Kadınların Deneyimleri

Şiddetsiz, eşit ve özgür bir dünya için...

Yazarlar

N. Ceren Salmanođlu Erol - Burçin Kalkın Kızıldaş

Yayına Hazırlayan

Esmâ Nur Kaşram

“İhtiyaçları Kavramak, Dayanışmayı Güçlendirmek: Suriyeli Kadınlara Yönelik Destek Sağlamak için Kadın Danışma Merkezinin Kapasitesinin Geliştirilmesi” kapsamında hazırlanan bu araştırma raporundan kaynak göstermek kaydıyla yararlanılabilir. Bu rapor, Kadın Dayanışma Vakfı’nın izni olmadan, kısmen de olsa, fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Ankara, 2020

Tasarım: Ceket Medya
www.ceketmedya.com

Baskı: Şen Matbaa
Demirtepe-ANKARA

Sertifika No: 14251

Hollanda Kraliyeti

Bu yayın Hollanda Büyükelçiliği – İnsan Hakları Programı desteğiyle yürütölen bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Kadın Dayanışma Vakfı sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliği’nin görüşlerini yansıtmamaktadır

* Görüşme gerçekleştirdiğimiz 35 yaşındaki Fairuz’un ifadesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
GİRİŞ	7
Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar	10
Araştırmacılar Olarak Deneyimlerimiz	13
Görüşmecilere İlişkin Bilgiler	15
MÜLTECİ VE KADIN OLMAK	21
Savaşla Beraber Değişen Yaşamlar: "Ben Neredeyim..."	21
Göç Esnasında Yaşanan Deneyimler: "Yol Tam Bir Ölüm Yoluymuş..."	24
Ev İçi Şiddete Dair Anlatılar: "Keşke Evlenmeseydim..."	29
Göç Sonrası Cinsel Taciz: "O Hata Benim Hatam Değildi..."	34
Gündelik Hayat Pratiklerinde Ayrımcılık: "Nereye Başvursam Kapılar Kapalı..."	37
Erken Yaşta Evlilikler: "Evlenmek Ne Bilmiyordum ki..."	42
Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Erkeklik Krizi: "Evin Annesi Babası Benim, Her Şeyle Ben İlgileniyorum"	43
Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: "Şiddet Gördükten Sonra Susmama Kararı Aldım"	45
SONUÇ: "Tek Bir Ömrüm Var, İki Ömrüm Olmayacak"	53
İHTİYAÇLAR/ÖNERİLER	56
KAYNAKÇA	59

SUNUŞ

Suriye’de yaşanan savaş ve çatışma ortamından Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan ve Ankara’da yaşayan Suriyeli kadınların şiddet deneyimlerinin ele alındığı “*Ben Susmadım Diğer Kadınlar da Susmasın*” adlı araştırma Kadın Dayanışma Vakfı tarafından yapılmıştır. Bu araştırma “İhtiyaçları Kavramak, Dayanışmayı Güçlendirmek: Suriyeli Kadınlara Yönelik Destek Sağlamak için Kadın Danışma Merkezinin Kapasitesinin Geliştirilmesi” adlı proje kapsamında Hollanda Büyükelçiliği İnsan Hakları Programından destek alınarak yürütülmüştür.

Kadın Dayanışma Vakfı 1993 yılından bugüne kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmektedir. Vakfın bünyesindeki Kadın Danışma Merkezi şiddete maruz kalan kadınların, bu şiddetle mücadele ederken ihtiyaç duyabilecekleri sosyal, hukuki ve psikolojik desteği ücretsiz olarak vermektedir. Bu destek kadının beyanı esas alınarak, “dayanışma”yla ve feminist ilkelerle gönüllü sosyal çalışmacı, avukat ve psikologlarla sağlanmaktadır.

Araştırma yapıldıktan sonra Temmuz 2019’da Kadın Danışma Merkezi, Suriyeli kadınlara Arapça tercüman eşliğinde sosyal ve hukuki destek sağlamış ve dayanışma ilişkisi kurmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin değerlendirildiği bu raporda mülteci kadınların yaşadıkları göç deneyimlerine ve maruz kaldıkları şiddete yer verilmektedir. Benzer bir alanda deneyime sahip olan Kadın Dayanışma Vakfı, 2005- 2016 yılları arasında kadın ticareti ile mücadele sığınağını yürütmüş ve kadınlara Kadın Danışma Merkezi ile sosyal, hukuki ve psikolojik destek sağlamıştır.

Kadın Dayanışma Vakfı, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmadığı, eşit ve özgür bir dünya için çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu çalışmalardan biri olan bu araştırma, yollarımızın kesiştiği mülteci kadınlarla dayanışma kurduğumuz ve birlikte öğrendiğimiz bir sürece tanıklık etmemizi sağladı. Mülteci kadınlarla yaptığımız bu araştırmayı olası kılan Hollanda Büyükelçiliği’ne ve bize desteğini esirgemeyen Deniz Bezirgan’a, projenin koordinatörlüğünü yürüten ve araştırmanın raporunu yayına hazırlayan Esmâ Nur Kaşram’a,

anket sorularını hazırlayan, derinlemesine görüşmeleri gerçekleştiren, raporun yazımını üstlenen N. Ceren Salmanođlu ve Burçin Kalkın Kızıldaş'a, araştırma süresi boyunca Arapça çeviriye destek veren Dicle Paşa, Rahaf Asvid, Vidat Bakır'a teşekkür ederiz. Aynı zamanda anketlerin SPSS programına aktarılması ile verilerinin sayısal analizlerini gerçekleştiren, metin boyunca kullanılan tabloların taslaklarını oluşturan Ayfer Say'a teşekkür ederiz. Araştırma sürecinde ve raporun yazılmasında deneyimleri, fikirleri ve katkıları ile dayanışma gösteren Vakıf gönüllüsü Büşra Süneci, Leyla Topal, Nihan Damarlı ve Sibel Güneş'e ayrıca teşekkür ederiz. Yine Vakıf gönüllülerinden İlgi Kahraman'a raporun redaksiyonu için ayırdığı zamana ve harcadığı emeğe teşekkür ederiz.

Mülteci kadınlara ulaşmamıza destek olan başta İGAM (İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi) ve SGDD'ye (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği) ve bu kurumlarda çalışan bize destek olan kadınlara da ayrıca teşekkür ederiz. Ve tabii ki araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan, bizimle sorunlarını, özlemlerini ve geleceğe dair beklentilerini paylaşan mülteci kadınlara çok teşekkür ederiz.

Bu araştırma ile mülteci kadınların, "kadın" olmalarından dolayı yaşadıkları şiddeti ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görünür kılmakla birlikte bu alanda çalışma yürüten kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar ve aktivistlere katkıda bulunmayı temenni ederiz.

Kadın Dayanışma Vakfı

GİRİŞ

İnsan olmanın asgari koşullarının bile ortadan kalktığı bir şiddetin, savaşın sonucu evlerini, ülkelerini, sevdiklerini terk etmek zorunda kalan, zorla yerinden edilenler, mülteciler¹ dünyada en kırılgan toplulukların başında gelmektedir. Özellikle 2011 sonrası yoğunlaşan çatışmalar ile Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli nüfusunun ise neredeyse yarısını kadın ve kız çocukları oluşturmaktadır. Feminist göç araştırmalarından biliyoruz ki kadın mülteci olmak ise kırılganlığı derinleştiren bir durumu ifade etmektedir. Zira kadınlar mülteci olmanın beraberinde getirdiği güvencesizlik ve kırılganlığın yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlar ile de baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Göç süreci ve sonrasında mülteci erkeklerden farklı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle de şiddete ve ayrımcılığa maruz kalan mülteci kadınlar için bu süreç aynı zamanda direnme ve mücadele etme stratejileriyle bir güçlenme pratiğini de içermektedir.

Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli mültecilerle birlikte göç çalışmalarının çeşitlendiğini ve arttığını söyleyebiliriz. Ancak Suriyeli mülteci kadınların yaşadığı şiddetle ilgili elimizdeki az sayıdaki veri, yerel veya bölgesel bağlamda yapılmış araştırmalar veya mülteci kuruluşlarının raporları ile sınırlı kalmaktadır. Bu alandaki araştırmalar ve raporlar ise Suriyeli mülteci kadınların göç sonrası çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldığını tespit etmektedir. Türkiye'deki Suriyeli kadın sığınmacıların yaşam koşulları ve özellikle cinsel kimlikleri nedeniyle yaşadıkları olumsuzluklara odaklanan MAZLUM-DER'in (2014) raporu mülteci kadınların Suriye'deki çatışmalar sırasında, sınırdan geçişte ve sonrasında yaşadıkları ya da şahit oldukları toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddet deneyimlerine işaret etmektedir. Kırılcım ile Özgür'ün 2015 yılında yapmış olduğu araştırma da Suriyeli kadın ve LGBTİ+ mültecilerin

---

1 Türkiye'ye "zulüm" tehdidiyle, göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin yasal statüsü her ne kadar "mültecilik" olmasa da biz bu çalışmada, belirli haklara tabi hukuki bir statüyü ifade etmesi nedeniyle "mülteci" tanımını tercih ettik. Ancak Türkiye'de Suriyelilerin Geçici Koruma Statüsü kapsamında var olan yasal haklarına bile erişimde ciddi engellerle karşılaştığını ve "mülteci" statüsünün beraberinde getirdiği haklardan yararlanmadığını belirtmeliyiz.

geçici koruma statüsünün beraberinde getirdiği belirsizliğin bu grupları toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin hedefi haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, Halkların Köprüsü Derneği'nin 2017 yılında yayımladığı Türkiye Mülteci Raporu'nda, Suriyeli kız çocuklarının erken evliliğe ve Suriyeli kadınların 2. ya da 3. eş olarak yasa dışı evliliklere yönlendirildiği, suç örgütleri aracılığı ile fuhşa zorlandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu çalışmaların hemen hepsi mülteci kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı önlemlerin alınmasını ve yasaların toplumsal cinsiyete duyarlı bir hale getirilmesini önermektedir. Yakın zamanda, Coşkun ve Eski'nin (2019) mülteci kadınların ve LGBTİ+'ların koşullarını ve karşılaştıkları şiddet biçimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden inceledikleri araştırma, toplumsal cinsiyete duyarlı bir sığınma sisteminin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bir diğer kapsamlı çalışma olan Cankurtaran ve Albayrak tarafından hazırlanan "Suriye'den Türkiye'ye Kadın Olmak" başlıklı araştırma da benzer sorunlara dikkat çekmektedir. Söz konusu bu araştırmalar ve uluslararası göç çalışmaları; sosyo-ekonomik desteklerin olmamasının, işsizliğin, yoksulluğun, sosyal ağlara, yerel ortama ve yasalara ilişkin bilgi eksikliğinin, sağlıklı ve güvenli olmayan barınma koşullarının, sağlık ve eğitim gibi kamusal hizmetlere sınırlı erişimin ve en önemlisi yasal koruma yetersizliğinin mülteci kadınlara yönelik şiddet riskini artırdığını ortaya koymaktadır.² Ancak halen Türkiye'de Suriyeli mülteci kadınlar başta olmak üzere göçmen ve sığınmacı kadınların toplumsal cinsiyete dayalı sorunları ve deneyimleri sınırlı sayıda araştırmaya konu olmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli şiddetin kadınlar tarafından nasıl yaşandığına eğilen araştırmaların sınırlı olması başka bir ifadeyle mülteci kadınlara dair yeterli verinin olmaması, mülteci kadınların görünmezliklerini pekiştirdiği gibi ihtiyaçlarını anlamayı da güçleştirmektedir. Bu açıdan araştırmamız hegemonik anlatılara karşı Suriyeli mülteci kadınların Türkiye'ye göç süreci ve sonrasında karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerini tanımlamaya çalışarak kadına yönelik şiddetle mücadeleyi güçlendirmek amacıyla atılmış bir adım niteliğindedir.

---

2 Keygnaert ve arkadaşları, işsizlik ve geçim sıkıntısı, yerel ortama ilişkin bilgi ve enformasyon eksikliği sağlıksız ve güvenli olmayan barınma koşulları, sağlık hizmetlerine ve yüksek öğrenime kısıtlı erişim ve yasal koruma bulunmaması gibi faktörleri göçmen ve sığınmacı kadınlara yönelik şiddet riskini artıran temel unsurlar olarak sıralamıştır (2012:520).

Çalışmada Suriyeli mülteci kadınların göç deneyimlerine odaklanarak, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet³ başta olmak üzere mülteci kadınların yabancı düşmanlığı nedeniyle yaşadıkları sorunları ve bu sorunlarla baş etme stratejilerini görünür kılmayı amaçlıyoruz. Çalışmanın verileri 2019 Nisan ayında Kadın Dayanışma Vakfı tarafından yürütülen “İhtiyaçları Kavramak, Dayanışmayı Güçlendirmek: Suriyeli Kadınlara Yönelik Destek Sağlamak için Kadın Danışma Merkezinin Kapasitesinin Geliştirilmesi” projesi kapsamında Ankara’da yaşayan on iki Suriyeli mülteci kadınla gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmelere ve 50 anket çalışmasına dayanıyor. Mart 2019–Nisan 2019 tarihleri arasında yapılan bu mülakatlar çoğunlukla iki ila üç saat arasında, bazen dört saate kadar sürdü. Mülakatlar sırasında mülteci kadınlara, demografik ve sosyo-ekonomik yapıya yönelik genel bilgilere ulaşabileceğimiz soruların yanı sıra temel yaşam koşullarına, gündelik yaşamda karşılaştıkları ayrımcı pratiklere, cinsiyet temelli olası eşitsizliklere ve gelecekle ilgili beklentilerine ilişkin yarı yapılandırılmış sorular yönelttik. Bu sorular çerçevesinde Suriyeli mülteci kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ortaya çıkan şiddeti ve ayrımcılığı nasıl tanımladığını ve ne tür mücadele yöntemleri geliştirdiklerini anlamaya çalıştık.

Çalışmada mülteci kadınların kırılgan konumlarını değerlendirirken, kadınların kendi koşullarını dönüştürmek için ortaya koydukları iradeyi ve özgün hareketlerini açığa çıkarabileceğimiz feminist bir perspektiften hareket etmeye çalıştık. Bir başka ifadeyle çalışma kapsamında “kadınların savaş mağduru olmak yerine dayanıklı toplumların oluşmasında aktif rol oynayan bireyler olarak tanımlanmaları hususunda bir anlayış” girişimine dahil olmaya çalıştık. Aynı zamanda keşfedici nitelikte olan bu çalışmanın, Suriyeli mülteci kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli şiddet deneyimleri doğrultusunda kadınların ihtiyaçlarına ilişkin bir ön bilgi oluşturmasını böylelikle şiddete karşı mücadele mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sunmasını hedefliyoruz.

---

3 Toplumsal cinsiyete temelli şiddet, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Komitesi”nce, bir bireye cinsiyetini ya da toplumsal cinsiyetini temel olarak doğrudan yapılan şiddet olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar

Bu araştırmada mülteci kadınların göçe karar verme, göç sürecinde ve göç sonrası yaşadıklarını, toplumsal cinsiyet temelli şiddetle ilgili deneyimlerini ve görüşlerini görünür kılmayı ve anlaşılmasını amaçladık. Bu amaç doğrultusunda kadınların güçlenmesi önündeki engelleri ortaya çıkararak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen feminist perspektiften hareket ettik. Feminist araştırmalarda her ne kadar toplumsal gerçekliği derinlemesine ve çok yönlü anlayabilmek için nitel yöntem ve tekniklere ağırlık verilse de nitel ve nicel tekniklerin bir arada kullanılması da mümkündür. Özellikle de bizim araştırmamızda olduğu gibi araştırma alanına ilişkin temel örüntülerin bilinmediği durumlarda anket gibi teknikler, nitel diğer tekniklerin yanında ek olarak kullanılabilir. Önemli olan “geleneksel araştırmalarda kullanılan yöntem ve tekniklerde verili olarak alınan temel kavramların yeniden değerlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet analizine tabi tutulmasıdır” (Öztan, 2015:287-288). Bu nedenle, Suriyeli mülteci kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ortaya çıkan şiddeti ve ayrımcılığı nasıl tanımladığını, nasıl algıladığını ve ne tür mücadele yöntemleri geliştirdiklerini anlamaya çalışırken anket ve derinlemesine görüşme tekniklerinden yararlandık. Araştırmamızın niteliksel bölümünde Ankara’da yaşayan on iki Suriyeli mülteci kadınla yarı-yapılandırılmış sorular çerçevesinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdik. Yarı yapılandırılmış görüşme ve anket soruları Suriyeli kadınların savaş öncesi, göç etmeye karar verme süreçleri ve göç sonrası deneyimlerini anlamaya yönelik hazırlandı. Hem anket hem de derinlemesine görüşmelerde şiddet eylemleri, şiddet içeren belirli davranışlar tanımlanarak soruldu. Ayrıca sorular, şiddet olaylarının ne zaman (göç öncesi, göç esnasında ve göç sonrasında), nerede yaşandığı (kamp, okul, iş yeri, ev), farklı şiddet türlerine göre şiddet faillerinin kimler (eşi, eski eşi, erkek akrabalar, güvenlik güçleri vb.) olduğuna ilişkin irdeleme yapabileceğimiz biçimde oluşturuldu. Aynı zamanda görüşmelerde Suriyeli kadınların kadına yönelik şiddetle mücadele başta olmak üzere savaş sonrası yaşanan zorluklarla baş etme deneyimlerini açığa çıkarabileceğimiz sorulara da yer verdik. Soruların yargılayıcı olmamasına özen gösterdik ve görüşmeleri, kadınların maruz kaldıkları şiddetle baş etme yöntemlerini güçlendirecek bir şekilde, kadınlara paylaştıkları bilgilerin önemli olduğunu ve diğer kadınlara yardımcı olma amacıyla kullanılacağını hatırlatarak, olumlu bir tavırla sonlandırmaya özen gösterdik.⁴

4 2015 yılında Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılan “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi

Araştırma öncesinde hem derinlemesine görüşme hem de anket sorularının anlaşılabilirliğini ölçmek ve eklenmesi gereken soruları tespit edebilmek için birer pilot çalışma yaptık. Araştırma süresi boyunca iyi derecede Arapça konuşan tercümanlar ile çalıştık ve araştırma öncesi tercümanlarla araştırma konusunun beraberinde getirdiği hassasiyetler göz önünde bulundurarak “kadına yönelik şiddet ve türleri”, “toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık” gibi kavramlar üzerinden kısa süreli çalışmalar gerçekleştirdik. Araştırma süresince ihtiyaç duyulan zamanlarda bu çalışmaları, sohbetleri sürdürdük.

Derinlemesine görüşmeleri, gönüllü katılım çerçevesinde kadınların uygun olduğu gün ve saatte gerekli ulaşım sürecine dair ihtiyaçlar karşılanarak Kadın Dayanışma Vakfı’nda gerçekleştirdik. Görüşme öncesinde araştırmanın içeriği, amacı, süresi ve araştırmanın sonuçlarının paylaşımına yönelik bilgilendirme yaparak kadınların rızası alınmıştır. Görüşme sırasında proje ekibince yöneltilen sorulara dilenirse cevap verilmeyebileceği ve görüşmenin açıklama yapmadan sonlandırılabilceği bilgisini çalışmaya katılan kadınlarla paylaştık. Ayrıca görüşmelerin analizi için gerekli görülen ses kaydı için kadınlardan izin alarak görüşmelere başladık. Kadınların anlatılarına yer verirken görüşülen kadınlara herhangi bir zarar vermemek ve etik kaygılar nedeniyle farklı isimler kullandık⁵. Son olarak görüşmelerde Kadın Dayanışma Vakfı’nın mülteci kadınlar için sağlayacağı hukuki ve sosyal desteğin içeriğine ilişkin bilgilendirmeye her görüşmede ayrıntılı olarak paylaştık

Alandaki çalışmada, araştırmanın katılımcıları başka katılımcılar kanalıyla kolaylıkla seçilebilmeleri nedeniyle kartopu örnekleme kullanılmıştır. Gerçekleştirilen anketler SPSS programına aktarılmış ve anket verilerinin sayısal analizleri gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasını yürütürken, bu tekniğin kadınları yaralayan deneyimleri anlamak açısından yeterli bir yöntem olmadığına farkında olduğumuzu paylaşmak isteriz. Bu tekniğin yetersizliği söz konusu mülteci kadınlar olunca daha da çetrefilli bir hale geliyor. Örneğin göç sonrası Suriyeli mültecilerin Türkiyelilerle karşılaşmaları genellikle ayrımcı pratiklere dayandığı için araştırmacının

---

Şiddet” araştırması ile Ayşegül Altınay ve Yeşim Arat’ın 2008 yılında yaptıkları “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet” çalışmaları araştırma tasarımında ve soruları oluştururken bize yol gösteren temel başvuru kaynaklarımızdı.

5 Görüşme yapılan 12 kadının ve anket çalışmasına katılan 50 kadının sosyo-demografik bilgisi ayrıca sunulmuştur.

güven ilişkisini kurması daha zor olabiliyor. Bu güven sorunu, şiddet gibi yaralayıcı bir durumu konuşurken daha da belirleyici oluyor. Bu handikabı aşabilmek için anketin sonuna açık uçlu bir soru ekledik ve ankete katılan kadınlardan, kadına yönelik şiddete ilişkin bizimle paylaşmak istedikleri düşüncelerini yazmalarını istedik. Her iki ankette birinde söz konusu sorunun cevaplanmış olması güven sorununu kısmen de olsa aşabildiğimizi gösterir nitelikte olduğunu düşünüyoruz. Bu çerçevede raporda anket verilerini derinlemesine görüşmeler doğrultusunda oluşturduğumuz başlıklar altında değerlendireceğiz. Bir başka ifadeyle çalışmada anketlerle diyalog halinde derinlemesine görüşmenin sonuçlarını paylaşacağız.

Bu araştırmanın en mühim sınırlılığı, Suriyeli LGBTİ+'ların çalışmaya dahil edilememiş olmasıdır. Devletin, insani yardım kuruluşlarının ve STK'ların heteronormatif düzen gereğince evli, çocuklu ve hamile kadınları öncelikli kıldığı, yalnız kadınları ve farklı cinsel yönelime sahip kadınları görünmez kıldığı bu alanda yapılan bazı çalışmaların (Baklacioğlu & Kıvılcım, 2015) saptadığı bir gerçekliktir. Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan kadınlara kartopu tekniğiyle ulaşılmış, bu da farklı kadınlık ve mültecilik halleriyle ilgili deneyimin araştırmaya dahil edilmesinde kısıtlılığa yol açmıştır. Bu açıdan Baklacioğlu & Kıvılcım'ın 2015 yılında yaptığı araştırma, yakın zamanda, Coşkun ve Eski'nin (2019) uluslararası koruma başvurusunda bulunan ve uydu kentlere gönderilen Suriyeli olmayan sığınmacı kadınların ve LGBTİ+'ların deneyimlerine odaklanan çalışması önemli veriler sunmaktadır. Bir diğer önemli çalışma ise Kaos GL'nin hazırladığı, LGBTİ+ mültecilerin deneyimlerine odaklanan "Türkiye'nin LGBTİ Mülteciler ile İmtihani" (2019) başlıklı rapordur. Türkiye'de yaşayan LGBTİ mültecilerle yüz yüze gerçekleşen derinlemesine görüşmeler, e-posta ve telefon üzerinden verilen danışmanlıklarla şekillenen rapor, maruz kaldıkları ayrımcılık ve zulüm nedeniyle ülkelerinden ayrılan LGBTİ mültecilerin; Türkiye'de cinsel yönelim, cinsiyet kimliklerinin yanı sıra yabancı düşmanlığına da maruz kaldığını ortaya koymaktadır⁶. Rapor, Türkiye'deki mülteci LGBTİ'lerin temel hak ve hizmetlere erişimlerinde karşılaştıkları engellerin ve sosyal hayatta mülteci olmanın yanı sıra cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve interseks durum temelli maruz kaldıkları ayrımcılığın ve şiddetin kayıt altına alınmasını amaçlamaktadır.

---

6 https://kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/lgbti_multeciler_ile_imtihani_web.pdf) Alana ırkçılık açısından bakan başka bir rapor da Hevi LGBTİ+ Derneği tarafından 2019 yılında yayımlanmıştır. (<http://hevilgbti.org/wp-content/uploads/2019/08/HeviRaporu-1.pdf>)

Araştırmacılar Olarak Deneyimlerimiz

Her ne kadar bu araştırma Kadın Dayanışma Vakfı olarak mülteci kadınlarla birlikte oluşturulacak bir dayanışma sürecinin parçası olsa da araştırmanın başlangıcında henüz görüşmeler yapılmamışken araştırma konumuza dair arka plan bilgimiz bizi şu soruyu sormaya yöneltti: “Bilgiyi birlikte ürettiğimiz insanlara, daha sonra ne olacak?”

“Bir insan ya da bir grup insan, başkalarının hayatına giriyor, bu hayatın kaydını tutuyor, hiç tanımadığı insanlara dair veriler topluyor. Bu süreçte, hayatlarına girilen, kayıtları tutulan, hakkında veriler toplanan insanlara ne oluyor? Onlarla nasıl ilişki kuruluyor? Onlar bu sürece nasıl katılıyor? Araştıranla araştırılan arasında nasıl bir ilişki geliyor? Araştırmadan iki taraf da nasıl etkileniyor?” (Selek, 2009: 115).

Bu sorular ve peşi sıra gelen kaygılar, araştırılan topluluğun duyarlı, hassas olduğu konularda, özellikle (kadınlar söz konusu olduğunda) kayıplar, başarısızlıklar, yoksunluklara değinilen görüşmelerde, görüşmecilerin yeniden hatırlamalarının yarattığı duygusal gerginlikler ve acı hissini tazelenmesi ile görüşme sürecinin onları bir kez daha kurbanlaştırdığı (akt. Kümbetoğlu, 2011:484) iddiasıyla yakından ilgiliydi. Bu süreçle, feminist perspektifin açtığı çözümleme hattını takip ederek, farklı araştırmacıların alan deneyimlerine ilişkin çalışmalarını okuyarak, bir nevi kadın dayanışmasıyla baş etmeye çalıştık.

Feminist yöntem bize kadınların gündelik hayat bilgisi ve kişisel deneyiminin önemli olduğunu hatırlatırken araştırmacı ile araştırılan arasındaki hiyerarşinin en aza indirilebilmesi için etkileşime dayanan bir araştırma süreci yürütülmesi gerekliliğine dikkat çeker. Araştırma sürecinde söz konusu bu hiyerarşiyi tamamen ortadan kaldırabildiğimizi söyleyemeyiz. Araştıran olarak konumumuzun görüştüğümüz kadınlara göre daha avantajlı olduğunun farkındaydık; görüşmelerin bizim belirlediğimiz mekânda yapılıyor olmasından, görüşmeyi yönlendiriyor olmamıza kadar kontrolün elimizde olması durumunun görüşmeciler açısından güçsüzlük hissi yaratacağının bilincindeydik. Bu doğrultuda araştırmacılar olarak sahip olduğumuz (Türkiye vatandaşı olmamız başta olmak üzere sınıf, etnisite, ırk gibi iktidar farklarıyla ortaya çıkan)

imtiyazları ve imkanları araştırmanın her aşamasında sorgulayarak görüşme yaptığımız kadınların lehine bu farkları yıkmaya çalıştık. Ancak görüştüğümüz mülteci kadınların birçoğu ekonomik ve sosyal açıdan korunaksızdı. Elektrik faturasını ödemek için para bulamayan ya da çocuğunun okul masraflarını karşılayamayan kadınlar vardı. Tam da noktada görüşmelerin başlangıcında araştırmacılar olarak kendimizi ve amacımızı anlaşılır ve doğru ifade etmemizin ne kadar önemli olduğunu fark ettik. Zira araştırmayı yaptığımız kentin bürokrasinin mekânı olması, birçok sivil toplum kuruluşunun genellikle mülteci topluluklarıyla “hak temelli” bir yaklaşımdan ziyade “yardım temelli” ilişki ağları oluşturmuş olması ve en önemlisi bizim mülteci kadınlarla belirli bir süre dahi olsa gündelik hayat akışını paylaşamamış olmamız araştırma süresince eşitler arası bir ilişki kurmamızı zorlaştırıyordu.

Bu bağlamda karşımıza şu soru çıktı: araştırma süresince eşitler arası bir ilişkiyi sadece araştırmacının bakış açısının belirlediğini iddia edebilir miyiz? Hatice Şule Oğuz’un da ifade ettiği gibi bu iddia araştırmacıya (yıkmaya çalıştığı) iktidarını teorik anlamda teslim etmez mi? (2012:72). Bu noktada “içeriden bir bakış” geliştirmeye çalışarak araştırma süreci boyunca ortaya çıkan bu farklılıkları aşmaya gayret gösterdik. Bu çabanın karşılık bulmasında araştırma alanına yabancı olmamız önemliydi. Böylelikle mümkün olabildiğince araştırma, araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinin en az hissedildiği bir süreç olarak yaşansa da bir bütün olarak feminist yöntemin araştırmacının hiyerarşisini ortadan kaldırmaya yönelik iddiasını gerçekleştirebildiğimizi söyleyemeyiz. Zira bu iddia araştırmacının araştırma katılımcılarıyla arasında karşılıklı bir bilgi paylaşımı ve üretim içeren bir yaklaşıma dayanır (akt. Kümbetoğlu 2008: 58). Böyle bir etkileşimi kurabildiğimizi belirtemeyiz zira araştırma sürecindeki en önemli dezavantajımız araştırmacılar olarak görüşmeleri tercümanlar aracılığıyla yapmamız, yani “dil” bilmememizdi. Ortak bir dilde konuşamamak, karşılıklı ve etkileşime dayalı bir ilişki kurmamızı zorlaştırdı. Araştırılan bireylerin dilini bilmemek, özellikle duygu dünyalarına ait anlatıların ön planda olduğu bu tür görüşmeler açısından daha da belirleyici bir sorun haline gelmektedir. Tüm bu nedenlerle araştırmamızı feminist bir alan araştırması olarak değil feminist yöntem perspektifinden beslenen bir araştırma olarak konumlandırmayı tercih ettik.

Ancak uzun süren görüşmeler esnasında mekânın paylaşımından, soruları sorarken, dinlerken, birbirimizin gözlerinin içine baktığımız her aşamanın sonunda araştırma ekibi ve kadınlar arasında ortaya çıkan etkileşimi, karşılıklı güçlenme ve bağı yok saymanın haksızlık olacağı kanaatindeyiz. Bu noktada uzun süren görüşmelerden, etkileşimden yola çıkarak kadınlarla bir güven ilişkisi kurabildiğimizi söyleyebiliriz. Zira kadınlardan aldığımız olumlu geri bildirimler ve görüşmeyi kendi istekleriyle devam ettirmeleri, yaşadıkları sorunları konuşmaya istekli olmaları karşılıklı kurulan bu güven ve paylaşım sürecinin en önemli göstergesiydi. İki üç saati bulan görüşmeler de bu bağın derinleşmesine katkı sağladı. Araştırmada, yıllardır şiddet gören kadınlarla dayanışma içinde olan ve bu konuda önemli bir birikim ve deneyime sahip olan Kadın Dayanışma Vakfı'nın yol göstericiliği, desteği de oldukça önemliydi. En önemlisi de bu süreçte birlikte güçlendiğimizi görmemizdi.

Görüşmecilere İlişkin Bilgiler

İsim	Yaş	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	İlk Evlilik Yaş	Eğitim Durumu	Suriye'deki Çalışma Deneyimi	Türkiye'de Çalışma Deneyimi
Fairouz	35	Eşinden haber alınmıyor	3	23	Üniversite Mezunu	Sağlık Teknisyeni	Geçici İşlerde
Safire	32	Dini Nikahla	4	16	Ortaokul Mezunu	Yok	Çalışmıyor
Amber	25	Boşanmış	2	18	Ortaokulu bırakmak zorunda kalmış	Yok	Çalışmıyor
Ahla	32	Evli	6	15	İlkokul terk	Yok	Kağıt Toplayıcısı
Nisa	26	Dini Nikahla	1	22	Ortaokul Mezunu	Yok	Çalışmıyor
Amile	28	Dini Nikahla evli	2	23	Ortaokul Mezunu	Yok	Çalışmıyor
Duha	40	İlk evliliği Suriye'de (eşi savaşta vefat etmiş) İkinci evliliği Türkiye'de	8	14	Hiç okula gitmemiş	Tarım İşçisi	Çalışmıyor
Nora	31	Evli	2	18	Ortaokul terk (ekonomik)	Yok	Çalışmıyor
Maysa	44	Boşanmış	7	18	İlkokul Mezunu	Bakım işlerinde çalışıyor	Çalışmıyor

İsim	Yaş	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	İlk Evlilik Yaş	Eğitim Durumu	Suriye'deki Çalışma Deneyimi	Türkiye'de Çalışma Deneyimi
Şedia	46	Eşi savaşta vefat etmiş	6	21	Hiç okula gitmemiş	Yok	Çalışmıyor
Fatima	21	Evli	3	16	Ortaokul Mezunu	Sağlık Sektöründe çalışmış	Çalışmıyor
Nur	30	Evli	4	18	İlkokul Mezunu	Yok	Çalışmıyor

Anket çalışmasına katılan kadınlara ilişkin bilgiler ise aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır. Anket çalışmasına katılan 50 Suriyeli mülteci kadının %40'ı 28-37 yaş aralığındadır. Kadınların %52'sinin resmi nikahı bulunmaktadır. %9'nun ise hem resmi nikahı hem dini nikahı vardır (Bakınız Tablo-1 ve Tablo-2).

Kaç yaşındasınız?	Sayı	Yüzde
18-27	16	32,0%
28-37	20	40,0%
38-47	5	10,0%
48-59	8	16,0%
60 ve üstü	1	2,0%
Toplam	50	100,0%

Tablo-1 Anket Yapılan Kadınların Yaş Dağılımı

Şu anki medeni durumunuz nedir?	Sayı	Yüzde
Hiç evlenmedim	11	20,0%
Yasal olarak evliyim	29	52,7%
Dini nikahlıyım	6	10,9%
Boşandım	1	1,8%
Eşimden haber alamıyorum	3	5,5%
Eşim vefat etti	5	9,1%
Toplam	55	100,0%

Tablo-2 Medeni Durum *Soruda çoklu kodlama yapılmıştır. Ankete katılan 5 kadın hem yasal olarak evli şikkini hem de dini nikahlıyım şikkini işaretlemiştir.

İlk evlilik yaşına dair bulgulara baktığımızda kadınların yarısından fazlasının, %69,2'sinin 18 yaşından sonra ilk evliliğini yaptığı görülmektedir.

İlk evliliğinizi kaç yaşında yaptınız?	Sayı	Yüzde
15 ve altı	2	5,1%
16-17	10	25,6%
18 ve üstü	27	69,2%
Toplam	39	100,0%

Tablo-3 İlk Evlilik Yaşı (Hiç evlenmedim işaretleyen 11 kadın bu soruya cevap vermemiştir.)

Kaç çocuğunuz var?	Sayı
1 çocuğum var	2
2 çocuğum var	10
3 çocuğum var	7
4 çocuğum var	6
5 çocuğum var	5
6 çocuğum var	2
7 çocuğum var	2
8 çocuğum var	1
9 çocuğum var	2
Toplam	37

Tablo- 4 Çocuk Durumu

Anket çalışmasına katılan kadınların %26'sı ilkökul, %20'si ise ortaokul mezunu olduğunu belirtmiştir. Görüşülen on kadın Türkiye'de eğitimine devam etmektedir.

En son gittiğiniz okul hangisidir?	Sayı	Yüzde
Okumadım	5	10,0%
İlkokul	13	26,0%
Ortaokul	10	20,0%
Lise	7	14,0%
Mesleki okul (Teknik)	0	0,0%
Üniversite (Lisans)	12	24,0%
Yüksek Lisans (Master, Doktora)	3	6,0%
Diğer	0	0,0%
Toplam	50	100,0%

Tablo- 5 Eğitim Durumu

Anket çalışmasına katılan kadınlardan 43'ü bu soruyu yanıtlamıştır. Soruyu yanıtlayan kadınların %53,5'i Suriye'de çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'ye gelmeden önce ne iş yapıyordunuz?	Sayı	Yüzde
Hiç çalışmadım	23	53,5%
Kamu kurumunda çalışıyordum	3	7,0%
Sağlık sektöründe çalışıyordum	0	0,0%
Özel sektörde çalışıyordum	5	11,6%
Öğrenciydim	8	18,6%
Diğer	4	9,3%
Toplam	43	100,0%

Tablo 6- Suriye'deki Çalışma Deneyimi

Türkiye'ye göç sonrası ev dışında çalışma oranının düştüğünü görmekteyiz. Bu veriyi yorumlarken, Türkiye'de Suriyeli mülteci kadınların çalışmak istediklerinde dil sorunu nedeniyle iş bulamadıklarını daha da önemlisi ayrımcı pratiklerden kaynaklı kadınların toplumsal hayata etkin katılamadıklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çalışmaya katılan kadınların %56'sı çalışmadığını, %12'si iş aradığını belirtmiştir. Göç sonrası kadınlar ekonomik sorunlardan dolayı çalışmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Kadınların Gelir Getiren Bir İşte Çalışıp Çalışmadığı	Sayı	Yüzde
Çalışmıyorum	28	%56,0
İşsizim (iş arıyorum)	6	%12,0
Öğrenciyim	8	%16,0
Kayıtlı çalışıyorum	2	%4,0
Öğrenciyim ve çalışıyorum	2	%4,0
Kayıtsız çalışıyorum	4	%8,0
Emekliyim	0	%0,0
Toplam	50	%100,0

Tablo-7 Türkiye'deki Çalışma Durumu

Çalışmadığını belirten kadınlardan 3'ü bu soruyu yanıtlamamıştır. Kadınların %37,8'inin evde çocuk bakma yükümlülüğünden kaynaklı çalışmadığını belirtmiş olması toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın bir göstergesi olarak okunmalıdır.

Şu an çalışmıyorsanız çalışmamanızın temel nedeni nedir?	Sayı	Yüzde
Çocuklarıma bakıyorum	14	%37,8
İş arıyorum ama bulamıyorum	6	%16,2
Eşim/ ailem çalışmama izin vermiyor	0	%0,0
İhtiyacım yok	0	%0,0
Engelli veya hasta olduğumdan çalışmıyorum	7	%18,9
Öğrenciyim	10	%27,1
Diğer	0	%0,0
Toplam	37	%100,0

Tablo-8 Kadınların Çalışmaları Önündeki Engeller* çalıştığını belirten katılımcılar bu soruyu cevaplamamıştır.

Gelir getiren bir işte çalışan kadınlara yönelttiğimiz bu soruya kadınların büyük çoğunluğu “evet” yanıtını vermiştir. Göç edilen ülkede yoksullukla baş etmeye çalışan kadınlar yaşamın yeniden kurulmasında aktif rol oynamaktadırlar. Ancak sınırlı geçim kaynakları, geçici ve emek sömürüsüne dayanan iş piyasası içinde çalışma ve yoksulluk kadınlar üzerinde baskı yarattığı gibi şiddet riskini de artırmaktadır.

Gelirinizi istediğiniz gibi harcayabiliyor musunuz?	Sayı
Evet, nasıl harcayacağıma kendim karar veriyorum	5
Bir kısmını aileme/eşime veriyorum	1
Hayır, tamamını aileme/eşime vermek zorundayım	2
Toplam	8

Tablo-9 Gelir Getiren Bir İşte Çalışan Kadınların

MÜLTECİ VE KADIN OLMAK

Savaşla Beraber Değişen Yaşamlar: “Ben Neredeyim...”

Görüşme yaptığımız mülteci kadınların tümü öncelikle savaş nedeniyle evlerini terk etmiş olmanın huzursuzluğu, sıkıntısı ve özleminden bahsettiler. 4 yıl önce Türkiye’ye gelen Safire’nin de ilk sözü geçmişe, savaş öncesi döneme dair özlemdi:

“Ailemi çok özledim, Suriye’deyken psikolojimiz daha rahattı ama gündelik yaşamımız daha zordu. Savaştan önce yaşamımız güzeldi ama savaştan sonra güzel olmadı. Halep’te yaşıyorduk. Ev kalmayınca güvenlik nedeniyle, ekonomik nedenlerle göç ettik. Suriye’de çok fakirdik. Şimdi de fakirim. Ama buraya geleli 4 yıl oldu ve çok zor şartlar altında alıştık buraya. Burada nasıl oturacağız, ben neredeyim, Suriye’de miyim, Türkiye’de miyim sürekli düşünüyordum” (Ahla, 32 yaşında, 6 çocuğu var).

Kuşkusuz savaşın beraberinde getirdiği güçlükler ve sorunlar özlemle sınırlı değildi. Bir yıkım olan savaşta birçok insan hayatını kaybederken, kadınlar yoksulluk ve saldırılarla birlikte kayıplarla baş etmek, yaşamaya devam etmek zorundalar.

“Savaştan önce özgür değildik, ama hayat sadeydi, basitti, savaştan sonra hayat değişti. Dersler ağır geliyordu, ekonomik durum da kötüydü, bırakmak durumunda kaldım. Savaş esnasında durumumuz kötüydü, savaşta korkudan dolayı erken doğum yaptım, korkutucuydu” (Nora, 31 yaşında, 2 çocuğu var).

“Savaş başladığında korkuyu, endişeyi hepimiz yaşadık. Eşlerimiz ekmek, yemek aramaya gidiyordu ama geri dönebilecek mi bilmiyorduk. Hep endişe içinde yaşadık. Kıyafetlerimizi yakarak ısınmaya çalışıyorduk. Yakacağımız bile yoktu. Ne zaman bomba düşse ne zaman öleceğiz diye düşünüyorduk. Ben savaştan nefret ediyorum insanların neden korkmadıklarını anlamıyordum. Çocuklarım o dönemde olmadıkları için şükrediyorum. Hatta annem kardeşimi Allah’a emanet ederek Türkiye’ye gönderdi. Ordu gelip askere alır diye korkuyorduk ama sınırdan geçebilecek mi bilmiyorduk. Haftada

bir kere su geliyordu. Derslerimi bırakıp evlendiğimde yeni ailemi memnun etmeye çalışıyordum. Komşularımız öldürüldü, gençler camide namaz kılarken bombalandı. Bunlar beni çok etkiliyor” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

Suriye’deki iç savaşla birlikte değişen gündelik yaşamı yeniden kurmaya çalışan kadınlar; yaşanan savaş ortamında yakınlarını kaybetmiş olmaları veya bunun riskinin bulunması, evlerinin bulunduğu yerde bombalamaların olması, barınma, gıda, güvenlik, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılamada güçlük gibi birçok durum nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarını aktardılar.

“Yaşadığımız şehirde çok bombalama vardı. Çocukları okula gönderemedim, kendim işe gidemedim. Evden eve kasabadan kasabaya taşınır hale geldik bombalar yüzünden. Süt yok, ekmekek yok, elektrik yok, hiçbir şey yok” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

Amber’in aşağıda yer alan üç kısa cümlesi, kız çocuklarının ve kadınların savaş, savaşın beraberinde getirdiği ve güçlendirdiği ataerkil baskılar karşısındaki kırılğan konumlarını ortaya koyar niteliktedir.

“Okulu bırakma sebebim savaştı, bomba kurşunlar çoktu. O yüzden ailem okula gitmem razı olmadı, okulu bıraktım. Kardeşimin okuduğu üniversite bombalar nedeniyle kapandı” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

Görüştüğümüz kadınların tümü savaş ortamında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik baskıdan bahsetmişler, hicapsız bir kadının dışarı çıktığı anda alıkonulduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan Duha’nın hikayesi, doğrudan ve dolaylı olarak şiddetin, korkunun ve kayıpların yaşandığı yıkıcı deneyimleri beraberinde getiren savaşın kadınlar ve erkekler için farklı, acımasız deneyimlerin yaşanmasına neden olduğunu göstermektedir.

“Cennetten cehenneme döndü hayatımız korku güvensizlik... IŞİD gelmişti, IŞİD en büyük zorluktu. Cerablus’ta kampta kalıyorduk IŞİD aşırı rahatsız ediyordu. Özel hayatımızda da öyle çok uğraşıyorlardı ki... Başımızdan ayağımıza kadar simsiyah olmamızı istiyordu. Başka bir çadır mahrem oluyordu. Bir çadırdan bir çadıra giderken yanında bir erkek olması gerekiyordu. Eşim öldükten sonra sigara içmeye başladım ama IŞİD’in yasağı vardı beni yakaladılar 10 gün hapiste

yattım. Hapisten çıkmak için yalvardım, çocuklarım çok küçük ne olur beni bırakın dedim. Bana yemin ettirdiler bir daha sigara içmeyeceğime ve öyle hapisten çıktım...Savaşta abim öldürüldü, abim öldürüldükten sonra ailem artık Suriye’de kalmak istemedi öğle yemeğini hazırlıyordum bomba düştü evimize artık kalacak hiçbir yerimiz yoktu. Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldık” (Duha, 40 yaşında, 8 çocuğu var).

Savaşla birlikte yoksullaşan ve kayıplar yaşayan bu kadınların, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet karşısında savunmasız hale geldiklerini hemen hemen tümünün anlatısında açığa çıktığını görüyoruz. Bir başka ifadeyle, toplumdaki etnik, kültürel, siyasi çatışmalarla ortaya çıkan şiddetin bir devamı olarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Özellikle IŞİD’in kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ağır ve yıkıcı saldırılarının, kadınların zorla evlendirilmelerine ve eğitimlerini bırakmalarına yol açan bir neden olduğu görüşmelerde açıkça ifade edildi. Eşinden boşandıktan sonra çocuklarıyla yeni bir hayat kurmaya çalışırken savaş ve IŞİD’in tehdidi nedeniyle ikinci evliliğini yapmak zorunda kalan Maysa’nın öyküsü Suriyeli kadınlar açısından tipik bir örnektir:

“Eşimden ayrıldıktan sonra her yerde çalıştım, temizlik yaptım, hasta altı değiştirdim, iki yıl okudum hemşirelik sertifikası için. O arada savaş başladı. Ne sertifika aldım ne de işe başlayabildim. Bazı dernekler bize para veriyordu, durumum iyiydi, aldığım para yaşamama yetiyordu. 6 çocuğum yanımdaydı. Selahaddin aşırı bombalandı, durum o kadar kötüydü ki tek başına yaşayamazsın dedi akrabalarım. Bir okula sığındık. Bir oda verdiler bize, doktora yardım ediyordum. Sonra orası da bombalanmaya başladı. Abimin yanına gittik, abim IŞİD tehdidi yüzünden kuzenimle evlenmemi istedi. Çünkü IŞİD kadınları cariye olarak alıyordu” (Maysa, 44 yaşında, 7 çocuğu var).

Nisa’nın anlattıkları da savaş ortamında kadınlar ve kız çocuklarının zorla evlendirilmelerinde ve komşu ülkelere sığınmalarındaki temel nedenlerden birinin “kaçırılma” korkusu olduğunu göstermektedir.

“Ben çok istemedim ama evlendim. Savaş vardı, 6 kız çocuğuyduk, babam bizi dert ediyordu, bizim için çok korkuyordu, evlenmeliydim. IŞİD kızları kaçırıyor diye liseyi dışardan bitirme sınavına giremedim...

Sanki dul evleniyormuşum gibi çıktım evden, IŞİD vardı orada, zılgıt çekilmeden evlendim. Gelin olduğumu hissetmemiştim” (Nisa, 26 yaşında, 1 çocuğu var).

Duha ise kızlarını erken yaşta evlendirmek istemediğini ancak Suriye’deki çatışma ortamında kızlarını koruyabilmek için onları evlendirmek zorunda olduğunu ifade etti.

“Suriye’de iken kızlarımı erken yaşta evlendirdim, biri 16 yaşında biri de 14 yaşında evlendi aslında hiç istemezdim ama savaş vardı ve hayat çok zordu. IŞİD kızlarımı istiyordu. Onları IŞİD’e vermemek için kızlarımı kuzenleriyle evlendirmek zorunda kaldım. Yoksa gerçekten onları evlendirmek istemezdim. Şimdi diyorsunuz ya Türkiye’de evlilik yaşı 18 ama ben en az 20 diyorum” (Duha, 40 yaşında, 8 çocuğu var).

Göç Esnasında Yaşanan Deneyimler: “Yol Tam Bir Ölüm Yolu...”

Görüştüğümüz kadınlar, “bombalar yüzünden evden eve kasabadan kasabaya” (Fairuz, 35) taşındıktan, ülke içinde yer değiştirdikten sonra sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamama, güvenli bir ortamı tamamen yitirme ve yakınlarının kaybı gibi sebeplerden dolayı göç etmeye karar verdiklerini anlattılar.

“Bombalardan kaçıyoruz üstümüze başımıza bakmadan kaçıyoruz IŞİD ise neden eldiven takmıyorsun diyordu, bombadan kaçıyoruz aklıma eldiven mi gelir! Yaralıları kaldıramıyor insanlar IŞİD korkusundan. IŞİD kocamı muhalif diye aldı akşama kadar haber gelene kadar bekledim IŞİD eşimi asmakla tehdit etmiş kocamdan haber almak için çok uğraştım onu o zamanlar da sevmiyordum ama bilgi almak istedim yaşayıp yaşamadığını öğrenmek istedim. 2 gün tutup bıraktı IŞİD, sonra Akkaya dini eğitime göndermişler kızlarıma ve kendisine IŞİD bir zarar vermesin ve bombalardan dolayı Türkiye’ye göç ettik” (Amile, 28 yaşında, 2 çocuğu var).

“Savaşta abim öldürüldü, abim öldürüldükten sonra ailem artık Suriye’de kalmak istemedi. Bir gün öğle yemeğini hazırlıyordum bomba düştü evimize artık kalacak hiçbir yerimiz yoktu. Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldık. Aslında göç etmeden önce Cerablus’taki

kampta iyiydik ta ki IŞİD gelene kadar sonra Türkiye'ye göç ettik. IŞİD Türkiye'ye göç etmemize de izin vermiyordu IŞİD bombalanırken kaçtık, Hadi Binbir kasabasına gittim ve sonra Türkiye'ye geldim” (Duha, 40 yaşında, 8 çocuğu var).

Kadınların göç etme kararlarında, savaş ve şiddet ortamında öncelikle çocuklarının can güvenliğini sağlama amacının ön planda olduğunu görüyoruz. Ankete katılan kadınların %77,1'i güvenlik ve çatışmalar nedeniyle, %4,2'si (iki kadın) çatışma ortamında fiziksel kötü muamele, taciz ve cinsel saldırıya maruz kaldığı için göç etmeye karar verdiğini belirtmiştir. Hem anket çalışmasında hem de derinlemesine görüşmelerde kadınlar göç kararlarını anlatırken öncelikle çatışma ortamına vurgu yapmışlardır. Ancak derinlemesine görüşmelerde, kadınların göç etme kararını verdikleri andan göç sonrası sürece dair anlatılarının her aşamasında toplumsal cinsiyet temelli şiddet riskini yaşadıklarını ve bazen de bu şiddet pratikleriyle karşılaştıklarını görmekteyiz. Anket aracılığıyla çalışmanın sınırlılığı olarak okunabilecek bu durum, derinlemesine görüşmelerde kadınlar ile güven ilişkisinin daha derin kurulduğunun bir göstergesi olabilir. Bu güvenin, kadınların yaşadıkları şiddet deneyimlerini ifade etmeye ilişkin daha elverişli bir ortam sunduğu söylenebilir. Diğer seçeneğinde ise kadınlar çatışma ortamıyla birlikte ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve güvenlik nedeniyle göç kararı aldıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'ye göç etme nedeniniz neydi?	Sayı	Yüzde
Çatışma ortamında fiziksel kötü muameleye, taciz ve cinsel saldırıya maruz kaldığım için	2	%4,2
Güvenlik ve çatışmalar nedeniyle göç ettim	37	%77,1
Ekonomik koşullar nedeniyle	4	%8,3
Eğitim nedeniyle	1	%2,1
Diğer	4	%8,3
Toplam	48	%100,0

Tablo-10 Türkiye'ye Göç Etme Nedenleri

Görüştüğümüz kadınların göç esnasında yaşadıkları feminist araştırmacıların vurguladığı gibi toplumsal cinsiyete dayalı zulmün genel olarak Cenevre Sözleşmesi'nin tanımladığı “zulüm”den ayrılamayacağını, genellikle de başka zulümlerin bir devamı olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı zulüm, katı toplumsal cinsiyet rollerinden kaçış yahut zorla evlilik gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kaçışı da içerebilir ya da bizim görüşmelerimizde de açığa çıktığı üzere kadınların kaçışı çocuklarının bakımı ya da güvenliği gibi sorumluluklarından kaynaklanabilmektedir (Freedman, 2017). Göç kararından sonra güvenli buldukları bir alana geçiş, başka bir ülkeye yolculuk ise özellikle kadınlar ve çocuklar için başlı başına travmatik bir deneyime dönüşebilmektedir. Çocuklarıyla birlikte Türkiye'ye gelen Fairuz'un göç kararı ve göç esnasında yaşadıklarına dair anlattıkları bu duruma bir örnektir.

“Yol tam bir ölüm yoluydu. Türkiye'ye gelebilmek için aylarca uğraştık. Kaçak geldik, 8 saat yürüdük. Sırt çantası aldık yanımıza, yedek birer kıyafet, ilaç, süt, hurma, kuru gıda aldık, ışık yok, bir şey yok, cesetlerin üstüne basarak geçtik sanki. Çocuklar 4 ve 8 yaşındaydılar, bir Suriyeli kafiyle birlikte geçtik. Sınıra gelince Türk jandarmalar bizi gözaltına aldılar, hapis gibiydi. İsimleri alıp, 4 saat tutup geri gönderdiler. 6 kere gelmeyi denedim. Bir keresinde Türk askerlerinin kötü muamelesine tanık oldum. Taciz ettiler. Arama bahanesiyle ellerini giysilerden içeri sokup baktılar. Bir kadının valizini boşaltıp iç çamaşırlarını erkeklere gösterdiler. 6. girişimde Türkiye'de kalabildim. Asi nehri üstünden geldik. Bidonları bağlayıp kayık yaptık, gece geçtik. Çok korktuk. Kaçakçılara 500 dolar verdik. 15 dakika nehirde geçti, sonra bataklıkta yürüdük. Çocuğumun botu ayağından çıktı, onu giydirecek zamanım bile yoktu. Kaybolurduk. Yaşlı bir kadın kafilenin gerisinde kalıp kayboldu. Çocukları gençler omzuna aldılar. Oğlum bana çok destek oldu. Önemli olan çocuklar, ben önemli değilim. Çocukların güvenliği ve okulu önemliydi, onu da başardım” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

Yukarıda Fairuz'un öyküsünde olduğu gibi göç esnasında kadınlar ve kız çocukları birçok tehlikeli durumla ve cinsel şiddetle karşılaşmaktadırlar. Başlı başına bir araştırma konusu olan bu husus, mültecilere ilişkin uluslararası metinlerde şiddet sürecinin bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, mültecilik döngüsü

içerisinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı farklı şiddet pratiklerinin kadın ve kız çocuklarını nasıl ve hangi aşamalar dahilinde hedef aldığını 5 dönemde tanımlamaktadır:

- I. Çatışma Esnasında- Kaçıştan Önce:** Gücü elinde bulunduran kişiler tarafından taciz, kadınların cinsel amaçlı satılması, cinsel saldırı, tecavüz, güvenlik kuvvetleri de dahil olmak üzere çatışmadaki tarafların silahlı üyeleri tarafından kaçırılma, toplu tecavüz ve zorla gebelik.
- II. Kaçış Esnasında:** Çeteler, sınır güvenliği görevlileri, haydutlar tarafından cinsel saldırı, insan tacirleri, köle ticareti yapanlar tarafından alıkonulma.
- III. Sığınma Ülkesinde:** Gücü elinde bulunduranlar tarafından uygulanan cinsel saldırı, zorlama, şantaj; ailelerinden ayrı düşmüş çocukların bakım sırasında cinsel istismarı, ev içi şiddet, cinsel saldırı. Hayatta kalabilmek için cinsel ilişkiye zorlanma/zorla fuhuş, sığınma ülkesinde yasal bir statü almaya ya da yardım ve kaynaklara erişmeye çalışırken uygulanan cinsel sömürü, zararlı geleneksel uygulamaların tekrarlanması.
- IV. Geri Dönüş Sırasında:** Ailelerinden ayrı düşmüş kadın ve çocuklara yönelik cinsel istismar, iktidar sahibi kişiler tarafından uygulanan cinsel istismar, haydutlar, sınır güvenliği görevlileri tarafından tecavüz, geri dönüşe zorlanma.
- V. Yeniden Entegrasyon Sürecinde:** Geri dönenlere bir çeşit ceza olarak cinsel tacizde bulunmak, yasal statüyü düzene sokmak için cinsel şiddet, kadınların karar alma süreçlerinin dışında bırakılması, kaynaklara erişime, kişisel belgelerin almaya ve mülkün geri alınmasına izin verilmemesi ya da engellenmesi.⁷

Bir başka ifadeyle özellikle kadınlar ve kız çocukları göç sürecinin her aşamasında, gidilen ülkede iktidarın, yetki sahibi kişilerin, çetelerin, güvenlik kuvvetlerinin farklı şiddet eylemleri ile karşı karşıya kalmaktadır.

---

7 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR), "Sexual and Gender-Based Violence Against Refugees, Returnees and Internally Displaced People", <https://www.unhcr.org/3f696bcc4.pdf> Erişim Tarihi: 5.03.2020

“Lazkiye’de araca bir asker bindi, beni kaldırdılar, yüzümü şiddetli bir biçimde açtılar ve kadınların üstünü aramamı istediler, içim kan ağlayarak aradım. Sınırdaki bir duvar vardı, sınıra doğru ateş açıyorlardı. 4 aylık hamileydim. O duvarı aşmak benim için çok zordu. Girdiğimizde Türkiye’de olduğumuza inanmadım” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

“Suriye’den ilk geldiğimizde Urfa’da kampta kaldık. Eşim kaçak sigara getirdi diye tutuklandı. 3 aylık hamileydim. Hastaneye gitmek istiyordum ama mahremim yanımda yok diye kamptan çıkmama izin vermiyorlardı. Kontrole gidemedim, erkek yanımda yok diye, sonra çocuğum hasta doğdu. Testleri, kontrolleri yapamadım. Bir kadın doğum yapıyordu yanında erkek yok diye kamptan çıkmasına izin vermediler” (Amile, 28 yaşında, 2 çocuğu var).

Kadınların, göç sonrası zorunlu olarak kaldıkları kamplar da şiddetin farklı biçimlerini yaşadıkları ortamlar haline gelmiştir. Sağlık nedeniyle dahi dışarıya çıkamamak gibi deneyimler toplumsal cinsiyet temelli şiddetin kamp süreçlerinde yaşanan boyutuna ilişkin fikir sağlamaktadır.

Aşağıda sunduğumuz anket verilerinde de kadınların %42’sinin göç esnasında travmatik deneyimler yaşadığı görülmektedir. Anketin ilgili sorusunda kadınların birçoğu bu deneyimleri sözlü olarak araştırma ekibiyle paylaşmıştır. Örneğin 23 yaşındaki mülteci kadının ankete düştüğü aşağıdaki not göç sürecinin her aşamasının kadınlar açısından riskler içerdiğini ortaya koymaktadır:

“Göç ettikten sonra ablam tedavi olabilsin diye tekrar Suriye’ye döndük. Orada ablam ile annem doktora giderken çeteler arabayı durdurup bizi indirdiler. Paralarımızı ve arabayı aldılar, ablamı da alacaklardı ama annem yalvardı yakardı, ağladı, ablamın hasta olduğunu söyledi ve en son ikna olup ablamı bıraktılar” (37. anket, 23 yaşında).

Ankette ayrıca sınırdan geçiş sürecinde kadınların %21’i psikolojik şiddete; %18’i tehdit edildiklerini, fiziksel şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir.

“Sınırdaki tanımadığım kişiler tarafından tehdit edildim, bizi silahla tehdit edip para istediler. Para verince bizi bıraktılar” (41. anket, 27 yaşında).

Göç esnasında aşağıdaki durumlardan birini ya da birkaçını yaşadınız mı?	Suriyeli Güvenlik güçleri	Türkiyeli güvenlik güçleri	Çete üyeleri	Aile / Akraba üyeleri	Tanımadığım biri	Evet	Hayır	Toplam
Göç esnasında sizi ya da yakınlarınızı korkuttu ya da sindirecek biçimde tehditkâr davrandı mı?	9	5	6	1	0	21	29	50
	%18,0	%10,0	%12,0	%2,0	%0,0	%42,0	%58,0	%100,0
Göç esnasında size tokat attı mı, silah gibi aletlerle tehdit etti mi, bunları size karşı kullandı mı? Canınızı yakacak şekilde davrandı mı?	4	2	2	1	0	9	41	50
	%8,0	%4,0	%4,0	%2,0	%0,0	%18,0	%82,0	%100,0
Göç esnasında herhangi bir cinsel saldırısına maruz kaldınız mı?	0	0	0	1	0	1	49	50
	%0,0	%0,0	%0,0	%2,0	%0,0	%2,0	%98,0	%100,0

Tablo- 11 Göç Esnasında Kadınların Karşı Karşıya Kaldığı Şiddet Türleri ve Failler

Ev İçi Şiddete Dair Anlatılar: “Keşke Evlenmeseydim...”

Hem uzun ve travmatik bir yolculuğun hem de mülteci olmanın beraberinde getirdiği güvencesizliğin yanı sıra kadınların partnerleri veya eşleri de şiddet kaynağı olan bir tehdide dönüşmektedir.

“Bazen iyi bazen kötü, kavga ettiğimizde biraz itiyor, vuruyor. O kadar küfrediyor ki, sen ineksin, sen şöylesin... Artık benim için normalleşti, duyunca bir şey hissetmiyorum. Öyleyim diye düşünüyorum. Önceden güçlüydüm, ama şimdi öyle hissetmiyorum. 7 kız kardeşiz bana Ebu hanız derlerdi, erkek anlamında. O kadar güçlüydüm ama şimdi öyle değilim. Teşvik etmek yok kocamda, ‘başarısızsın, çirkinsin’ diyor. Ailemle konuşamıyorum, telefonum yok, kocam telefonuyla konuşmama izin vermiyor. Ailem merak ediyor, konuşmama, telefona

dokunmama izin vermiyor. Çocuğum iki yaşına gelecek ailem görmedi. İki kere telefon yüzünden kavga ettim. Annesi (kadının teyzesi oluyor) telefon al dese hemen alır ama demiyor. Ben nereye gideyim, komşulara gidemem karışıyor. Keşke evlenmeseydim ama çocuğum kalsın. Kocamı şikâyet etmem şiddet için, başım ağrır...” (Nisa, 26 yaşında, 1 çocuğu var).

Nisa'nın “ben nereye gideyim” cümlesi, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve destek mekanizmalarının önemine işaret etmektedir. Kadınların yasal haklarına erişememeleri, geçici koruma statüsünün beraberinde getirdiği güvencesizlik, onların önünde ciddi bir sorun ve erkek şiddetine karşı savunmasızlıklarını artıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'ye geldikten sonra çocuklarıyla tek başına bir hayat kurmak isterken gerekli destek mekanizmalarına ulaşmadığı için “çevrenin tek başına olmaz” telkiniyle evlenmek zorunda kalan mülteci kadınların karşılaştığı “tek başına olmaz” söyleminin arka planında da benzer güvencesizlikler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yatmaktadır.

“Türkiye'ye geldikten sonra toplum baskısından dolayı Türkiyeli, altmışlı yaşlarda bir adamla evlendim Urfa'da. Herkes bana evlen, tek başına olmaz diyordu. Komşularım bana evlen bu adamla, dindar bir adamdır diyordu. Evlendikten sonra adam çok değişti. İlk evlendiğimizde iyiydi aslında beni dövmüyordu, içmiyordu. Ama daha sonra hep şiddet gördüm. Bana hamileyken bile vuruyordu. Başlangıçta hiç kimseye anlatamadım çünkü ailem Türkiyeli biriyle evlenmemi istemiyordu ama gördüğüm şiddet artınca anneme anlattım. Ürdün'deki küçük kardeşime anlattım manevi destek aldım onlardan. ‘Dayan çocuğun var, belki değişir’ diyorlardı. Sonra boşanmak istediğimi söyledim” (Duha, 40 yaşında, 8 çocuğu var).

“Savaş, toplum baskısı, bir kadın yalnız kalamaz baskısıyla ikinci evliliğimi yaptım. İlk evlendiğimizde o çalışıyordu, ben çalışmıyordum, sonra ben çalışmaya başladım, o çalışmadı, çocukları Suriye'den yanıma getireceğine söz verdi ama getirmede. Sonra çocuklar babalarıyla birlikte geldiler. 13 yaşındaki kızımı, babası yeni eşinin abisiyle evlendirdi. Eski kocamın karısı ve abisi kızıma kötü davranmışlar, kızım sosyal hizmetlere sığınmış. Beni arayıp haber verdiler. Kızımı yanıma aldım. Eşim sorun çıkarmaya başladı, çalışması lazım dedi. “Ben seninle çocuklarımı kollama şartıyla evlenmiştim, bu kızım kötü muamele gördü, onu bile istemiyorsun”

dedim. Bir emlakçının yanında çalışarak, çay, temizlik yaparak para kazanmaya başladık kızım. Ev kirasını ve kocamın sigara parasını ödüyorduk. Sorun çıkarıyordu, beni dövmeğe başladı. Adet oluyordu kızım, işe gidemiyordu, o zaman da numara yapıyor diyordu. Kızıma vurmaya kalktı, izin vermedim, bana vurdu, bana vuruyordu, izleri görünüyordu. İşe gittiğimde patronum neden izin veriyorsun dedi, şikâyet etmeye korktum, ikinci evliliğimdi beni suçlayacaktı ailem, ailemle sıkıntıya girmemek için şikâyet etmedim. Kızım çalışmamaya başlayınca evden kovdu” (Maysa, 44 yaşında, 7 çocuğu var).

Kadını sadece ailenin bir parçası olarak gören, aileyi mutlaklaştırıp “kutsayan ve kollayan” ataerkil değerlerin ev içi şiddeti meşrulaştırdığını ve görünmez kıldığını Maysa’nın ve kızının yaşadıklarında görebiliriz. Maysa’nın görüşmenin hemen başında ilk evliliğinden olan 13 yaşındaki kızının babasının yanında güvende olmadığını ve onu yanına almak istediğini paylaştı. Bu kaygısının arka planında büyük kızının Suriye’de yaşadığı cinsel şiddet olayının olduğunu görüşmenin ilerleyen aşamalarında anlattı. Suriye’de kızına babasının tecavüz ettiğini çocuklarından öğrenen Maysa eşinden hemen boşanmış: “Polise şikâyet edince bekâret testi yapıldı, bakire olunca rahatladım. Ama evlenince bakire olmadığı anlaşıldı. Babası 1 ay cezaevinde kalıp çıktı. Doktora rapor için rüşvet vermiş. Rezalet olmasın diye tecavüz olayının üstü kapatıldı.” Bu cinsel saldırıya dair elinde bir “kanıt” olmadığı için babasının yanında kalan 13 yaşındaki kızı için oldukça endişeli olan Maysa, yaptığı tüm başvuruların sonuçsuz kaldığını ifade etti. Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı hukuki düzenlemelerin ve yasal mevzuatın, göç ve mülteci politikalarının yokluğu ve haklara sınırlı erişim Maysa’nın kendi başına üstesinden gelemeyeceği yapısal zorlukları beraberinde getirmektedir.⁸ Hukukun da bir şiddete dönüştüğünü Maysa’nın aşağıdaki ifadelerinde açıkça görülmektedir. Bu açıdan Maysa’nın, ataerkil iş birliğine karşı şiddet sarmalını kırma mücadelesi daha zorlu bir hale gelmektedir.

Kendisinin ve çocuklarının maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddetten dolayı eşi hakkında hukuki mücadele başlatan Maysa boşanma işlemlerini yapamadığı için gerekli desteği göremediğini de belirtmiştir.

8 Bkz. Kıvılcım, Z. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği: Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 71, No. 3, 2016, s. 919- 940.

“Bir daha yapmayacağım dedi, toplum baskısı ve aile için kabul ettim. Ama aynı sıkıntılar tekrar başladı. Bana vurdu, yüzüm kanadı, çocuklarımın hediye aldığı telefonu kırdı, camı kırdı, ben dayanamadım, SGDD’nin Kadın Merkezi’ne gittim, şikâyet ettim polise. Eşime uzaklaştırma kararı çıkarttırdım. Ailemden, yakınlarımdan kocama geri dönmemi isteyen çok oldu, yanımda durmadılar. Bana ne verirse versin kocama dönmek istemiyorum. Şu an durumum kötü, yardım istedim. Evli görüldüğüm için Kızılay Kart’tan da faydalanamıyorum” (Maysa, 44 yaşında, 7 çocuğu var).

Ayrımcılığın yaratılmasında ve sürdürülmesinde kullanılan araçların başında şiddet gelmektedir. Ve bu şiddet yukarıda yer verdiğimiz anlatılarda olduğu gibi sadece fiziksel bir şiddete işaret etmeyebilir; psikolojik, cinsel, ekonomik şiddet de tıpkı fiziksel olan gibi, kadınların yaşam alanlarını daraltmaktadır. “Aynı zamanda şiddet tehdidi de şiddetin kendisi gibi işlev görebilir” (Bora, 2012:11).

Türkiye’ye göç ettikten sonra eşiniz ya da aile bireylerinden herhangi biri;	Eşim	Baba / erkek kardeş	Erkek arkadaş	Hayır
Size hakaret ederek ya da küfrederek sizi üzdü mü? Sizi korkuttu ya da sindirecek biçimde tehditkâr davrandı mı?	12	5	0	33
	%24,0	%10,0	%0,0	%66,0
Arkadaşlarınızla, komşularınızla görüşmenize engel olmaya çalıştı mı?	3	4	0	41
	%6,3	%8,3	%0,0	%85,4
Başka erkeklerle konuştuğunuzda sinirler mi?	11	5	0	34
	%22,0	%10,0	%0,0	%68,0
Sağlığınızla ilgili bir sorun olduğunda herhangi bir sağlık kurumuna gitmek için kendisinden izin almanız gerekir mi?	14	1	0	34
	%28,6	%2,0	%0,0	%69,4
Kıyafetlerinize karşır kendi istediği gibi giyinmenizi ister mi?	7	4	0	38
	%14,3	%8,2	%0,0	%77,6
Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerini kullanmanıza karşır mı? (Örneğin şifrenizi bilmek ister mi? Vb.)	12	5	0	32
	%24,5	%10,2	%0,0	%65,3

Türkiye'ye göç ettikten sonra eşiniz ya da aile bireylerinden herhangi biri;	Eşim	Baba / erkek kardeş	Erkek arkadaş	Hayır
Size tokat attı mı ya da fiziksel olarak canınızı yakacak bir şey yaptı mı?	4	3	0	43
	%8,0	%6,0	%0,0	%86,0
Sizi bıçak, silah gibi aletlerle tehdit etti mi ya da size karşı bunları kullandı mı?	0	0	0	50
	%0,0	%0,0	%0,0	%100,0
Sizi itti mi, tartakladı mı?	4	2	0	44
	%8,0	%4,0	%0,0	%88,0
Siz istemediğiniz halde fiziksel güç kullanarak sizinle cinsel ilişkiye girdi mi?	2	0	2	46
	%4,0	%0,0	%4,0	%92,0
Sizi rahatsız edecek cinsel davranışlarda bulunur mu?	0	0	2	48

Tablo-12 Göç Sonrası Ev İçi Şiddet

Anket verilerine baktığımızda da kadınların ev içinde en sık karşılaştığı şiddetin psikolojik şiddet ve bu şiddeti uygulayanında eş olduğunu görüyoruz. Görüşmeye katılan kadınların birçoğu eşlerinin davranışlarının savaş ve yerinden olma durumuyla birlikte değiştiğini ve duygusal şiddetin ortaya çıktığını veya bu şiddetin ağırlaştığını ifade etmişlerdir. Anketin ilgili sorusuna görüşülenin yazdıkları, savaş ortamı ile daha da ağırlaşan erkek şiddetini ortaya koymaktadır.

“Eşim ikinci defa evlendikten sonra ben Suriye'ye döndüm. Kadınla aynı evde yaşadım. Eşim ikimizi dövüyordu. Eşimin psikolojik hastalığı var diye düşünüyorum. Çünkü önceden normal bir insandı beni hiç dövmezdi. Ama erkek kardeşini savaşta kaybettikten sonra vahşi bir şekilde davranan birine döndü. Kardeşi öldükten iki gün sonra bana sinirlendi, küfretti. Ama hiçbir şey yapmadım, kendime 'kardeşine üzüldüğü için böyle davranıyor' dedim. Ama keşke bunu dememiş olsaydım. Çünkü o günden sonra beni sürekli dövdü. Hem eşim hem annesi ve babası bana şiddet uyguluyorlardı. Türkiye'ye geldikten sonra şiddete hiç maruz kalmadım. Ailemle birlikte yaşıyorum” (30.anket, 18-27 yaş).

Göç Sonrası Cinsel Taciz: “O Hata Benim Hatam Değildi...”

Kadınları korumaya dönük tedbirlerin işlemiyor oluşu ve farklı yöntemlerle üçüncü ülkelere geçme çabası kadınları, tanımadıkları başka erkeklerin de şiddet eylemlerine açık hale getirmektedir. Görüşme yaptığımız Fairuz, kendisini hemen Kanada’ya gönderebileceğini söyleyen yabancı bir erkekle görüştüktan sonra yaşadıklarını şöyle ifade etti:

“Adam beni aldı, Gaziantep’te bir pansiyon gibi bir yere götürdü. Pasaportumu falan aldı, 1 gün içerisinde Kanada’da olacaksın dedi. Bizimle birlikte eve girdi. Çocukları yatır da konuşalım diyordu, korktum çok, çocuklarımı yatırmaya gidince mesajla çağırmaya başladı, tehdit etti, çocuklarının yanında döverim dedi. Mecburen gittim yanına, dövdü beni, tecavüz etmeye çalıştı, regl olduğumu söyleyince bıraktı. Odaya girip yatağı kapının önüne çektim, whatsapp’ı kapattım, sabaha kadar bekledim. Beni o kadar çok dövdü ki yorgunluktan uyuyakalmışım. Esat’ın ajanı olduğunu, ÖSO hastanelerinde çalıştığım için, Esat karşıtı olduğum için beni Suriye’ye geri göndereceğini söyledi. Tehdit ederek para aldı, 500 dolar, telefonumu da aldı. Para karşılığında kendisini bırakan bu kişi hakkında Ankara’ya dönünce şikâyetçi olduğumu ama bir işlem yapılmadığını aktardı” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

Fairuz’un anlatısında açığa çıktığı gibi, göç sonrası ortaya çıkan kırılma, güvencesizlik ile birlikte mülteci kadınlar cinsel şiddet, taciz ve tecavüz riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. Tecavüzün aileyi ve kadını lekelediği yönündeki inanç, korku, utanma ile toplum önünde damgalanmamak gibi güçlü toplumsal normlar nedeniyle de kadınlar maruz kaldıkları cinsel saldırıyı rapor etmemekte (Cankurtaran & Albayrak, 2019:15) yaşadıklarını paylaşmada zorlanmaktadır. Fail de ataerkil toplumsal normlara dayanarak tacizi sürdürebilmektedir. Anketin açık uçlu olan son sorusu vesilesiyle kadınların maruz kaldıkları cinsel şiddete dair anlatılarında açığa çıkan da ataerkil toplumsal normların kadınlar üzerindeki baskısı ve bu baskı karşısında kadınların sessizlik sarmalını kırma noktasındaki dirençleridir.

“Toplumumuz zina ya da cinsel ilişkiler konusunda çok katı, kadının rızası ile olan cinsel ilişkilere aslında cinsel ilişkilerin tümüne karşılar bunu şiddetle karşılıyorlar, bazen vuruyorlar, bazen de eziyorlar. Bu yüzden çocuklara karşı da aynılar. Bunu yapmaktansa STK ve diğer

sivil toplum politikalarında bu konularda ailelere eğitim verilmeli. Çünkü bazen bir kız erkek arkadaşı ile sevgiliyken cinsel ilişkiye girdiğinde daha sonra pişman olup hatasını anlamış olduğunda çekilmek, bırakmak, ayrılmak istiyor ama bir türlü ayrılamıyor. Erkek arkadaşı bu konunun kızın ailesinde hassasiyet yarattığını biliyor. Bu nedenle de kızı tehdit ediyor. Kız bu durumda korku ve güvensizlik yaşıyor ailesinden korktuğu için. Ne yardım isteyebiliyor ne de vazgeçebiliyor adamdan. Bu şekilde yanlış davranmaya ve erkeğin istediğini yapmaya mecbur bırakılıyor. Eğitim olsaydı aileler ve çocuklar daha çok anlayışlı olurdu. Bunun gibi sıkıntılar yaşanmazdı bazen kızın problemi o kadar büyük olmayabilir. Yani bir cinsel ilişki değildir birkaç fotoğrafla tehdit edilebilir, tehdit edildiği için o erkekle cinsel ilişkiye girebilir fotoğrafları ailesine ulaşmasın diye” (21. Anket, 18-27 yaş).

“Yeni bir yardım organizasyonu açmaya çalışan biri vardı. Onunla çalışmaya başlayacaktım. Bu adam ve başka biri ile il dışına başka yardım kuruluşlarıyla toplantı yapmaya gittik ve otele kaldık. Benimle konuşma bahanesiyle odama geldi, bana şiddet uygulayarak cinsel tacizde bulundu” (15. Anket, 18-27 yaş).

Anket aracılığıyla bizimle deneyimlerini paylaşan kadınların anlatımlarında da görüldüğü üzere, kadınların şiddeti ve tacizi anlatamamalarının önündeki bir diğer engel de cezasızlıktır. Suriyeli mülteci genç kadının “...o kişinin adil bir ceza almayacağını düşündüm. Kanun ve örgütlerin etkinliğine inanmadım” ifadesinde açığa çıkan, sistemin yarattığı adaletsizlikten doğan cezasızlık sorunudur. Bu açıdan kadına yönelik şiddetle mücadelenin önündeki en önemli engellerden biri sistematik bir cezasızlık politikasıdır.

“Zorla cinsel tacize uğradığımda kimseye anlatmadım. Toplumun bana bakışından ya da baskısından korktuğum için değil. Kimseye bahsetmedim başta çünkü annemin ve babamın üzülmelerini istemedim. Bir de beni suçlayacaklar diye konuşmadım. Biz Doğu toplumlarında sürekli suçlanan kadın oluyor. Daha da önemlisi polise gidip şikâyet etsem ya da yardım kuruluşunda şikâyet etsem gerçek bir yardım alacağıma inanmıyordum, hissetmiyordum. Ve o kişinin adil bir ceza almayacağını düşündüm. Kanun ve örgütlerin etkinliğine inanmadım. Konuyu düşündüğümde pişman olduğum tek bir şey var o da bu kişinin karşısında durup onunla yüzleşmem

gerekiyordu. Kimse bilmesin diye susup utanmamam gerekiyordu. Çünkü o hata benim hatam değildi. Tüm söyleneceklerle, suçlamalara rağmen utanmamam gerekiyordu. Şimdi dört yıl geçtikten sonra bunu anlıyorum” (15. Anket, 18-27 yaş).

Türkiye’ye göç ettikten sonra kadınlar en çok aile üyeleri dışında (%16) tanımadıkları kişiler tarafından cinsel tacize uğradıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada araştırma ekibi yaşadıkları cinsel şiddeti/tacizi konuşmaktan çekindiklerini gözlemlemiştir. Bu durum, açık uçlu sorularla kadınların kendilerini ifade etmelerine fırsat tanıyarak aşılıma çalışıldı. Zira yukarıda yer alan anlatılara kadınların kendilerini herhangi bir sınırlama olmadan ifade edebildikleri açık uçlu sorular aracılığıyla ulaşıldı⁹.

Türkiye’ye göç ettikten sonra aileniz/eşiniz dışında biri size cinsel olarak kötü muamelede bulundu mu?	Evet	Hayır	Toplam
İş yerinden kişiler	1	49	50
	%2,0	%98,0	%100,0
Komşu veya arkadaş	2	48	50
	%4,0	%96,0	%100,0
Okuldan kişiler	0	50	50
	%0,0	%100,0	%100,0
Erkek arkadaş	0	50	50
	%0,0	%100,0	%100,0
Kamu görevlisi	1	49	50
	%2,0	%98,0	%100,0
Tanımadığım kişiler	8	41	49
	%16,3	%83,7	%100,0
Kamp görevlileri	1	47	48
	%2,1	%97,9	%100,0
STK görevlileri	1	48	49
	%2,0	%98,0	%100,0
Diğer	1	14	15
	%6,7	%93,3	%100,0

Tablo – 13 Göç Sonrası Cinsel Taciz

9 Anket çalışmasına katılan kadınların %90’ı okuma-yazma bilmektedir.

Kadınların ev dışında, kamusal alanda en fazla karşı karşıya kaldığı şiddet türünün ise psikolojik/duygusal şiddet olduğu görülmektedir. Bu sonucun Türkiye'deki mülteci kadınlara yönelik ayrımcı, cinsiyetçi söylem ve politikalarla doğrudan ilintili olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'ye göç ettikten sonra aileniz/eşiniz dışında birinin bağırarak, hakaret ederek ya da küfrederek sizi aşağıladığı, küçük düşürdüğü oldu mu?	Evet	Hayır	Toplam
İş yerinden kişiler	2	47	49
	%4,1	%95,9	%100,0
Komşu veya arkadaş	6	43	49
	%12,2	%87,8	%100,0
Okuldan kişiler	1	48	49
	%2,0	%98,0	%100,0
Erkek arkadaş	1	48	49
	%2,0	%98,0	%100,0
Kamu görevlisi	11	37	48
	%22,9	%77,1	%100,0
Tanımadığım kişiler	18	31	49
	%36,7	%63,3	%100,0
Kamp görevlileri	0	48	48
	%0,0	%100,0	%100,0
STK görevlileri	8	41	49
	%16,3	%83,7	%100,0
Diğer	1	15	16
	%6,3	%93,8	%100,0

Tablo-14 Göç Sonrası Duygusal Şiddet

Gündelik Hayat Pratiklerinde Ayrımcılık: “Nereye Başvursam Kapılar Kapalı...”

İnsan olmanın asgari koşullarının bile ortadan kalktığı bir şiddetin, savaşın sonucu evlerini, ülkelerini, sevdiklerini terk etmek zorunda kalarak Türkiye'ye gelen yerinden edilenlere yönelik kamusal söylemin, mültecilerin kayıplarını ve hayatlarını yaşanmaya değer bir hayat olarak görmeyi

dışlayarak çerçvelendiğini birçok araştırma ortaya koymaktadır¹⁰. Söz konusu kamusal anlatılar, Suriyeli mülteciler başta olmak üzere mültecileri “tehlikeli ötekiler” olarak işaret etmekte, onları sayısal birer veriden ibaret olarak sunarak, biz ve bizden olmayan ayrımını güçlendirmektedir. Ayrıca bu anlatılar, yerinden edilme tecrübesi ile başlayan kırılma riskini¹¹ artırmakta ve evsizlik, vatansızlık, aidiyetsizlik gibi anlamlar taşıyan, evrenselleştirilmiş ve standartlaştırılmış bir “mülteci” kimliğinin oluşumuna yol açmaktadır. Hâlbuki mülteci deneyiminde bir ortaklıktan bahsedilecekse bu gidilen ülkede deneyimlenen hayat, kamusal alanda karşılaşma/dışlanma biçimleri ve hem bireysel hem de kolektif kayıp yaşayan topluluklar olmalarıdır (Sancar ve Peker, 2001:6).

Bizim görüşme yaptığımız kadınların anlatılarının ortak noktası da yabancı düşmanlığı nedeniyle yaşadıkları dışlanma, hor görülme, kamu hizmeti alırken eşit muamele görmeme gibi ayrımcı söz ve uygulamalara maruz kalmalarıdır. Görüştiğimiz kadınların anlattıklarında da görüleceği üzere, ayrımcı söylemler ve uygulamalar nedeniyle de kadınlar şiddete maruz bırakılma riskiyle daha fazla karşı karşıya kalıyorlar. Bir başka

---

10 Özellikle medya aracılığıyla dolaşıma giren ve yeniden üretilen mültecilere yönelik nefret söylemine varan olumsuz temsiller Türkiye kamuoyunda Suriyelilerin kamu düzenini bozduğu veya “tehlikeli” gruplar olduğu algısını oluşturmuş, var olan ön yargıları güçlendirmiştir. Medyada Suriyeli mültecilerin temsiline ilişkin yapılan araştırmaların sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmalardan bazıları: Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Eylül-Aralık 2014 Raporu, Hrant Dink Vakfı, nefretsöylemi.org., s.61-105 Doğan, Selen (haz.) (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısıyla Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Haberciler İçin El Kitabı. Kırmızı Kalem, Ankara. Doğanay, Ülkü ve Çoban Keneş, Hatice (2016). “Hak Temelli Bakış Açısının Yokluğu ve Ayrımcı Söylemler Açısından Gazete Haberlerinde Mülteci Kadınlar, içinde Haber Okumaları (der.) Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban, İletişim, İstanbul. Doğanay, Ülkü ve Çoban Keneş, Hatice (2016). “Yazılı Basında Suriyeli ‘Mülteciler’: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası”, Mülkiye Dergisi, 40 (1) Kavaklı, Nurhan (2017). “Hak Haberciliği Perspektifinden Çevrimiçi Haberlerde Mülteci Seslerinin Değerlendirilmesi”, Erciyes İletişim Dergisi, cilt:5, Sayı:2.

11 “Kırılma” sosyal ve ekonomik destek ağlarından diğerlerinden daha az yararlanabilen ve birçok farklı şekilde yaralanmaya, şiddete ve cinayete maruz bırakılan belli toplulukların içinde bulunduğu politik olarak uyarılmış olma durumuna işaret eder; o halde kırılma risk altında olmanın farklı açılardan dağılımıdır. Farklı yollarla kırılma/güvencesizliğe maruz bırakılan topluluklar, yeterli korunma olmaksızın hastalık, yoksulluk, açlık, yer değiştirme ve şiddet karşısında yaralanabilirlik gibi yüksek riskler altındadırlar. Bununla birlikte kırılma, nedensiz devlet şiddeti veya doğrudan devletin kendisi tarafından uygulanmayan ama devletin yeterli koruma sağlamadığı şiddete maruz kalan toplulukların had safhaya ulaşmış yaralanabilirlik ve maruziyetinin, politik olarak uyarılmış durumunu karakterize eder” (Butler, 2010: 21). Butler’ın ifadesiyle, “bütün canlılar kırılma” ve ölümlüdür, ancak bazı canlılar tarihsel, toplumsal ve ekonomik içeriklere bağlı olarak daha fazla risk altındadır (Butler, 2009: 25).

ifadeyle kadına yönelik şiddet sadece göç süreci ve ev içi yaşam ile sınırlı kalmamakta gündelik yaşamın her alanına bu risk yayılmaktadır. Bu durum ankette verilen yanıtlarda ve görüşmelerde açıkça ifade edilmiştir.

Yaşadığınız şehirde ayrımcılığa maruz kaldığınızı düşünüyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	34	%68,0
Hayır	16	%32,0
Fikrim yok	0	%0,0
Toplam	50	%100,0

Tablo-15 Ayrımcılık

Üç kere farklı sürelerde sığınma evinde kalan Duha'nın hikayesinde de görüleceği gibi mülteci kadınlara yönelik yabancı düşmanlığı, kadınların en çok desteğe, dayanışmaya ihtiyaç duyduğu zamanlarda yalnızlaşmalarına ve yeniden şiddet ortamına itilmelerine zemin oluşturmaktadır.

“Adana’da kampa ailemin yanına gitmek istedim. Ancak Türkiye’de biriyle evli olduğum için kampa alınmadım. Daha sonra Adana sığınma evinde 18 gün kaldım. Adana’da sığınma evinde Suriyelileri sevmiyorlardı, bana sürekli kötü sözler söylüyorlardı. Ben onların yanına sığınmak için gittim ama onlardan öyle bir şey görmedim. Bir kadın sürekli ‘zıkkım olsun’ diye laf sokuyordu. ‘Benim çocuğum ölüyor Suriye’de, siz kaçıyorsunuz’ diyordu görevlilerde ona hiçbir şey demiyordu. Beni kimse korumadı” (Duha, 44 yaşında, 8 çocuğu var).

Günlük yaşamda karşı karşıya kalınan şiddet ve dışlama pratikleri kamu kurumlarında yaşandığı gibi sosyal hayatın da içerdiği bir olumsuzluktur. Bu durum kadınların sosyal yaşama katılmalarında ve kendilerine yeni bir hayat kurabilmelerinde ciddi bir engel yaratmaktadır.

“Açıkçası Türkler Suriyelileri kabul etmiyor, bu benim kırıldığım, üzülüğüm bir durum. Ev bakarken ‘Suriyelilere ev yok’ dediler” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

“Komşularım Suriyelileri hiç sevmiyor. Selam veriyorum, cevap vermiyorlar, yemek gönderiyorum, almıyorlar ya da boş tabak gönderiyorlar. Pissiniz diyorlar. Oğlumun parmağı kapiya sıkıştı.

Ambulans geldi. Hiçbir komşum gelip geçmiş olsun demedi. Çocuklar parklarda Türklerle konuşuyor ama biz büyükler konuşmuyoruz. Selam bile vermiyorlar” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

“Komşularımın çoğu Suriyeli, onlarla iyiyiz. Ama Türkiyeli komşularım bizimle konuşmuyorlar. Kötü oluyorum. Onlarda önyargı var, o yüzden bir şey diyemiyorum. Tüm Suriyelileri aynı sanıyorlar. Haklılar diyorum bazen, bazı Suriyeliler hata yapıyorlar, onlar da hepimizi aynı sanıyorlar. Ama hepimiz aynı değiliz” (Safire, 32 yaşında, 4 çocuğu var).

“Mahallede tanımadığım birinin şiddetine uğradım. Birkaç kez evimi basıp para istedi benden, ev sahibimin akrabası olduğunu iddia etti. Ona para vermeyince beni silahla tehdit etti” (12. Anket, 28-37 yaş).

Görüştüğümüz kadınlar en yoğun sağlık merkezlerinde, hastanelerde ayrımcı söz ve uygulamalara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bir başka ifadeyle bu çalışma kapsamında Suriyeli kadınların karşılaştıkları en önemli sorunlardan birinin sağlık hizmetlerine erişim olduğu ortaya çıkmıştır.

“Dışkapı Hastanesi’nde sıkıntı oluyor. Hastaneye gittiğimde sıra alacağım, tercüman getiriyorlar, dil sıkıntısı yaşıyorum. İlaç almaya gittiğimde memnuniyetsiz bir suratla karşılaşıyorum, özellikle çocuk bölümünde” (Şedia, 46 yaşında, 6 çocuğu var).

“Devlet kurumlarında zorluk yok ama tercümanlar çok kötü. Doktora gidiyorum tercüme etmiyorlar, alay ediyorlar, saygısız davranıyor tercümanlar” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

Sağlık hizmetlerine erişimde ortaya çıkan ayrımcı uygulamalar nedeniyle kadınlar gerekli tedavi sürecine de ulaşamamaktadırlar. Örneğin Fairuz karşı karşıya kaldığı bu uygulamalar nedeniyle hastaneye gitmediğini ve tedavisinin yarım kaldığını belirtmiştir.

“Hastaneye dedem ile gittim, doktora iki defa girdim çünkü rapordaki sonuçları anlamamıştık. İkinci defa anlatmasını istediğimde kovdu bizi. Orada bulunan doktor dedi ki ‘Suriyelisiniz hiçbir şey anlamıyorsunuz çıkın dışarı’” (38. Anket, 18-27 yaş).

Görüşmelerde öne çıkan bir diğer sorun mülteci çocukların okullarda yabancı düşmanlığı nedeniyle karşılaştıkları dışlanma ve akran zorbalığıydı.

“Oğlum okulu bırakmak istiyor. Sanırım arkadaşları alay ediyor. Suriyeli olduğu anlaşılmasın diye Türkçe öğrenmeye çalışıyor bence. Okul yönetimi de kötü davranıyor. Suriyeli çocukları okuldan göndermeye çalışıyor” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

“Okulda ‘Siz Suriyelisiniz, geldiniz’ gibi şeyler söylüyorlar. Kızım bir çocukla tartışmış. Annesi ‘biz sizi yediriyoruz, içiriyoruz, siz böyle yapıyorsunuz’ demiş. Ben de bizi siz doyurmuyorsunuz dedim” (Safire, 32 yaşında, 4 çocuğu var).

“Kız kardeşim sıkıntılar yaşıyor okulda, gruplaşmalar oluyor. Suriyelilerle arkadaş olanlar var, olmayanlar var. ‘Siz niye bu Suriyelilerle iyi anlaşıyorsunuz’ diyorlarmış” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

“Okul müdürü oğlumu sürekli dövüyor sonunda okuldan attı. Müdürle konuşmaya gittiğimde beni kovdu” (44. Anket, 18-27 yaş).

Toplumsal yaşam içerisinde karşılaşılan dışlanma pratikleri, mülteci kadınların ve ailelerin aynı mahallede oturmak gibi benzer yaşam alanlarını kullanmaları sonucunu pekiştirmektedir. Benzer yaşam alanlarının içinde kalarak, kadınlar dışlanma pratiklerine daha az maruz kaldıklarını diğer mülteci kadınlarla aralarında bir dayanışma ilişkisi geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin Önder Mahallesi’nde yaşayan Şedia buradaki yaşamından olumlu ifadelerle söz ederken diğer yandan mülteciler olarak kapalı bir sosyallik içerisinde yaşadıklarına da değinmiş oluyor:

“Çok güzel bir mahallede yaşıyoruz, hepimiz Suriyeliyiz, çok evden çıkmıyoruz, çıkınca da birbirimizle görüşüyoruz, bir sıkıntı yaşamıyoruz. Türkiyeli komşumuz yok” (Şedia, 46 yaşında, 6 çocuğu var).

Bunedenle Suriyeli kadınlar dil öğrenebilecekleri, etkileşime girebilecekleri sosyal çevreleri bulmakta güçlük yaşamaktadırlar. Bu sorun kadınların gündelik hayatta kendilerini daha güvencesiz hissetmelerine yol açmakta ve hem kültürel hem de mekânsal ayrımcılığı derinleştirmektedir.

Erken Yaşta Evlilikler: “Evlenmek Ne Bilmiyordum ki...”

Suriyeli mültecilere yönelik önyargının aksine anket çalışmamıza katılan Suriyeli kadınların %89'u kız çocuklarının 18 yaşından küçük evlendirilmesine karşı olduğunu belirtmişlerdir¹².

Derinlemesine görüşme yaptığımız kadınların da erken yaşta evliliğe ilişkin yaklaşımları anket sonuçlarıyla örtüşmektedir.

“Bizde 14-15 yaşında evlendirilir kız çocukları, henüz çocukturlar. Kendisi daha çocuk olduğundan evi nasıl geçindireceğini bilmiyor, çok fazla sorun yaşıyorlar. Küçük evlendirilince kocasıyla da kaynanasıyla da sorun yaşıyorlar. Bedenen de çok yoruluyorlar” (Nur, 30 yaşında, 4 çocuğu var).

“Ben kendi evliliğimde çok zorlandım, çocuklar, ev işleri. 16 yaşında hamile kaldım. Bence 23 yaş ve sonrası en uygun yaştır kadın için” (Fatima, 21 yaşında, 3 çocuğu var).

“18 yıl evli kaldım, eşim savaşta vefat etti. İlk evliliğimi 14 yaşında yaptım, bir akrabamla evlendirildim. Gelinlik giydiğim için mutluydum. İlk evliliğimde de kayınvalidemden yana sıkıntılarım vardı. Kocamın ailesi ile birlikte 7 yıl yaşadım ama bana şımarıksın, çocuksun diyorlardı ve hep zulüm gördüm. Suriye’de iken kızlarımı erken yaşta evlendirdim, biri 16 yaşında biri de 14 yaşında evlendi aslında hiç istemezdim ama savaş vardı ve hayat çok zordu. IŞİD kızlarımı istiyordu onları IŞİD’e vermemek için kızlarımı kuzenleriyle evlendirmek zorunda kaldım. Yoksa gerçekten onları evlendirmek istemezdim. Şimdi diyorsunuz ya Türkiye’de evlilik yaşı 18 ama ben en az 20 diyorum” (Duha, 44 yaşında, 8 çocuğu var).

“Erken evliliklerde eşler birbiriyle anlaşamıyorlar bile, daha çocuk akıllı oluyorlar. Mesela benim oğlum 2000 doğumlu, bir kilo domates al desem anlayacağı bir şey olmuyor, yemek işinden anlamıyor, aileden anlamıyor, evi ben çekip çeviriyorum” (Şedia, 46 yaşında, 6 çocuğu var).

12 Bkz. Tablo-16 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Görüşler

Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri ve Erkeklik Krizi: “Evin Annesi Babası Benim, Her Şeyle Ben İlgileniyorum”

Göç sürecinin beraberinde getirdiği olumsuzluklar ele alınırken toplumsal cinsiyet faktörü göz ardı edilemez. Freedman’ın (2017) dikkat çektiği gibi, egemen uluslararası söylemin odak noktası Batılı devletlerin kısıtlayıcı tedbirlerinden mültecilerin yaşadıkları deneyimlere doğru kaydıkcça, mülteciler bu tür söylemlerde sıklıkla toplumsal cinsiyet ve etnisite açısından ele alınmakta ve “Batılı toplumlara yönelik bir tehdit” olarak sunulmaktadır. Egemen uluslararası söylemin işaret ettiği bu tehditte, kadınlar sıklıkla zararsız ve savunmasız “meşru mağdurlar” olarak temsil edilirken erkekler “modern” topluma bir tehdit olarak gösterilmektedir. Ya “uygarlaşmamış değerler”in taşıyıcıları ya da halkın terörist saldırılara duyduğu korkuyla bağ kurularak “potansiyel teröristler” olarak resmedilirler (Coşkun & Eski, 2019:14).

Savaş ve çatışma ortamı bulunduğu coğrafyanın toplumsal cinsiyet rejimini de belirlemekte, cinsiyet rollerinin dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Şiddet ve erkekliğin özellikle Ortadoğu coğrafyasında toplumsal yapı üzerindeki etkisi savaşla birlikte daha da tırmanmakta, fakat farklı erkeklik deneyimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken bu deneyimlerin incelenmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada kadınların anlatıları üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin özellikle göç deneyimiyle birlikte dönüşmeye başladığı açıkça görülmektedir. Erkeklik çalışmalarının farklı yaklaşımlarla erkeklik krizi olarak yorumladığı (MacInnes, 1998), Connell’in kriz eğilimleri (2015) olarak ifade ettiği, kadınların toplumsal yaşama katılımının artması ve örgütlenme deneyimleriyle birlikte erkeklerin egemen konumlarının dönüşmeye başlamasını işaret eden bu durum, savaş ve göçün ardından Suriyeli mülteci erkeklerin yaşadığı “kriz”i de açıklamaya olanak sağlamaktadır. Görüşülen kadınların anlatılarından yola çıkarak hegemonik erkeklik özellikler olarak Brannon tarafından tanımlanan “tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma; başarı, statü kazanımı ve ekmeğini kazanma yetkinliği; güç, güven ve bağımsızlık; saldırganlık, şiddet ve cesaret” gibi özelliklerin savaş ve göç deneyimleriyle büyük oranda kaybedilmiş olması ev içi ilişkilerin de dönüşümünü de zorunlu hale getirmektedir.

“İlk evlendiğimizde birkaç ay iyiydi aramız, sonra fikir ayrılıkları başladı, birbirimizden görüş olarak farklıydık. Eşim asabiydi, beni kısıtlıyordu. Ben sosyalleşmeyi çok severim, ama o bunu istemiyor. Yalnız olmak istiyor, sigara içmeyi çok seviyor, telefonuyla uğraşiyor. Tek başına vakit geçirmeyi istiyor. Bir yere gitmeme izin vermiyordu. Her şey benim üzerimdeydi. Çocukları hastaneye götürmeyi sevmiyorum diyordu” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

“Tek tartışmamızı maddi sıkıntılardan yaşıyoruz. Çocukların ihtiyaçları var, almak istiyorum bu ihtiyaçları, param yok ne yapayım diyor eşim. Gururu da inciniyor...” (Şedia, 30 yaşında, 6 çocuğu var).

Connell erkeklik ve bedensel performans arasındaki ilişkiselliğe dikkat çekerken, sakatlanma ve kazalar gibi durumlar nedeniyle erkek bedeninin zarar görmesinin toplumsal cinsiyetin de tehlikeye girmesi anlamına geldiğini söylemektedir (2019, s.115). Erkeklerin savaş dolayısıyla yaşadıkları bedensel kayıplar da ev içi ilişkilerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü zorunlu kılsa da iktidar kaybına direnme hali Ahla'nın eşiyle yaşadığı ilişkide de kendini göstermektedir.

“Savaş esnasında eşim yaralandığı için bacağına kılcalma var, şarapnel parçaları var, çalışmıyor. Okul tatil olunca oğlumla karton topluyorlar. Kızılay Kart'tan 860 lira alıyoruz. 300 lira kira, faturalar, geri kalanla yeme içme yaşıyoruz. Elimde 200 lira kalıyor yeme içme için, yetmiyor dediğim zaman eşim kabul etmiyor, çalışmama izin vermiyor. Aramızda tartışıyoruz bu konuyu, çocuklara bir şey almak istediğim zaman Allah halleder, çalışmayacaksın diyor. Başka şeyler için evden çıkmama karışmıyor, bana güveniyor. Buraya geldiğimi haber vermedim bile. Evin annesi babası benim, her şeyle ilgileniyorum, o bir şeyle ilgilenmiyor. Kira, faturalar, alışveriş her şey bende” (Ahla, 32 yaşında, 6 çocuğu var).

Alanda yapılan çalışmalar mülteci kadınların yakın ilişkide bulunduğu aile üyesi erkeklerden ev içi şiddet görme ihtimalinin varlığından bahsetmektedir, bu erkekler de kadınlar gibi savaşın ve şiddetli çatışmanın travmatik etkileriyle hayatlarına devam etmektedirler. Savaşın travmatik etkileri ve yeni bir ülkede ayakta kalma deneyimi erkeklik krizinin derinleşmesine ve ev içi toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşmesine etki etmektedir.

“Eşim şu an çalışmıyor. Türkiye’de iş bulamıyorum bahanesiyle çalışmıyor. Aslında o bir şeyden korkuyor. Eğer ben iş bulursam geleceğimi kuracağımı, onu bırakıp gideceğimi biliyor, bu yüzden de çalışmama izin vermiyor” (Amile, 28 yaşında, 2 çocuğu var).

Göçle birlikte oluşan statü kaybı erkeklerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmelerinin önünde bir engel haline gelirken, kadınlar aile içinde daha aktif bir rol üstlenir hale gelmektedir. Bu zorunlu dönüşüm kadınların güçlenerek yollarına devam etmesine neden olmaktadır.

Yaşanan, tanık olunan ağır şiddet ortamı ev içi şiddetin “normal”leşmesine, görünmezleşmesine neden olabilmektedir. Savaşın ve aile içi şiddetin içinde büyüyen erkek çocuklarının duygusal gelişimi ve “erkeklik”le özdeşleşme pratikleriyle ilişkilendirebileceğimiz deneyimini Maysa şöyle ifade etti:

“Şimdi çocuklarım şefkat, merhamet bilmiyorlar. Ahmet’e Abine bak diyorum, eli acıyor diyorum. Acı ne diyor. Şiddet gördükleri için böyleler...” (Maysa, 44 yaşında, 7 çocuğu var).

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: “Şiddet Gördükten Sonra Susmama Kararı Aldım”

Mülteci kadınlara ilişkin yapılan araştırmalarda karşımıza çıkan kadınların dayanıklılığı ve dirençliliği idi. Bu dayanıklılık ve dirençlilik araştırma süresi boyunca görüştüğümüz kadınların deneyiminin de temelini oluşturmaktaydı. Kadınların güçsüzlüğü ve mağduriyeti üzerine kurulu anlatıların aksine kadınların ayakta kalma ve yaşamı yeni bir ülkede yeniden kurma isteği farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmeyi gerektirmektedir.

“Ben işleri yürütüyorum evde, para da bende duruyor” (Şedia, 46 yaşında, 6 çocuğu var).

“Eşim beni hiç darp etmedi ama kelimeleri ağırdı. 7 senedir evliydik. 3 ay önce boşandık. Bir gün eve geldi, neden çalışmıyorsun dedim, sitelerde iş yok dedi. Ben ısrar edince beddua etti. Bu kadar beddua ediyorsan boşa beni dedim. O da boşadı. Çocuklarımla yalnız yaşıyorum. Kalabalık yüzünden ailemle kalamadım. Boşandıktan sonra psikolojik olarak çok rahatladım, hiçbir laf işitmiyorum, dil öğrenmeye başladım, çocuklarımı alıp geziyorum, çok rahatladım. Ama ekonomik olarak çok zorlanıyorum. Çalışmak istiyorum ama

çocuğum küçük bırakamıyorum. Eşimin umurunda değil çocuklar. Ailem destek oldu bu süreçte, bir itirazları olmadı” (Amber, 25 yaşında, 2 çocuğu var).

“Eşimin görme problemi var, psikolojik rahatsızlığı Suriye’de de vardı (depresyon dedi sonradan). Ailesini o da 5 yıldır görmüyor. Sürekli bir yerleri ağrıyor. Film çektiriyoruz bir şey çıkmıyor. Psikoloğa gitmedi ama durum belli, o da yorgun. Suriye’de iyileşmişti. Burada aynı rahatsızlıklar tekrar başladı. Eşimin durumuna bir şey demem, durumuna üzülüyorum. Ailelerimiz de burada yok, ben de aynı şeyi hissediyorum. Kadınlar daha duygusal, daha iyi. Ben iyi olduğum için o da iyi...” (Safire, 32 yaşında, 4 çocuğu var).

Anket çalışmasının sonuçlarından en önemlisi kadınların “haklı görülebilecek şiddet yoktur” demiş olmasıdır. Maruz kalınan olayın şiddet olduğunu fark edebilmek, anlayabilmek şiddetle mücadelede en önemli adımlardan. Anketin aşağıda aktarılan açık uçlu sorusuna kadınlar tarafından verilen yanıtlarda bu mücadelenin seyrini görebilmekteyiz.

“Bence şiddete maruz kalan kadınların susmaması gerekiyor ne olursa olsun şiddetle mücadele etmesi gerekiyor, çünkü bir kadın şiddete maruz kalınca ve susarsa çocuklarını da olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Annesi sustuğunda onlar da şiddete maruz kaldığında susacaklardır. Suriye’de benim bir kız kardeşim vardı. Evli ve iki tane çocuğu var, eşi tarafından şiddet gördüğü için boşanmak istiyor ama eşi çocukları alacak diye korkuyor. Eşi onunla boşanmadan başka bir kadınla evlenmiş. Kardeşimi arayıp sürekli ona destek vermeye çalışıyorum. Bence şiddete her zaman fiziksel ya da cinsel ilişki ile ilgili olmuyor şiddetin başka türleri de var. Şimdiki maddi durumdan dolayı kendimi şiddete maruz kalan bir kadın gibi hissediyorum. Eşim hasta çalışmıyor ben de çalışmak istiyorum ama çocuklarımı bırakamıyorum çok kötü bir durumdayım (2. Anket, 28-37 yaş).

“Şiddet gördükten sonra susmama kararı aldım ve boşanmak istedim ve kısa süre sonra boşandım” (6. Anket, 28-37 yaş).

Kadınların %82’si “bir kadın ne yapmış olursa olsun dövülmesi normal kabul edilemez” ifadesine “kesinlikle katılıyorum”, %12’si “katılıyorum” cevabını vermiştir. Bir diğer önemli sonuç ise kadınların %58,7’sinin “kötü muameleye, şiddete maruz kalan kadın, şiddet uygulayan kişi kim olursa olsun şikayetçi olmalıdır” ifadesine, “kesinlikle katılıyorum” cevabını vermiş olmasıdır. Benzer şekilde kadınların %84’ü “kız çocukları da erkek

çocukları gibi eğitim görmelidir” ifadesine “kesinlikle” katıldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte “ev içinde yaşanan şiddet, aile içi mesele olarak kalmalı ve dışarıya aktarılmamalıdır” ifadesinde kadınların kararsız kaldıkları, %43,5’inin “katılmıyorum” cevabını verdiği görülmektedir. Bu sonucu, mültecilik hali ile birlikte ortaya çıkan kırılganlığı düşünerek yorumlamak gerektiği kanaatindeyiz. Zira kadınların, yasal mekanizmalara başvuru konusunda bilgi sahibi olsalar da ekonomik olarak bağımsız olmama, şiddet gördüğünde şikayetçi olsa da bir şey değişmeyeceği inancı, topluluktan dışlanma kaygısı ve güvencesizlik nedeniyle resmî kurumlara başvurma konusunda çekinceleri olabilmektedir. Şiddet gördüğü erkekten şikayetçi olduğunda erkeğin sınır dışı edileceği endişesi ve en önemlisi de göç süreciyle birlikte yaşadıkları çeşitli hak ihlalleri, haklara sınırlı erişimleri bu çekincelere zemin oluşturmaktadır. “Bir erkeğin birden fazla eşinin olmasında bir sakınca yoktur” görüşüne ise kadınların %63,3’ü “kesinlikle katılmadıklarını”, %30,6’sı da “katılmadığını” belirtmiştir (Bakınız Tablo-16).

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Toplam
Kız çocukları da erkek çocukları gibi eğitim görmelidir.	42	8	0	0	50
	84,0%	16,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Bir kadın ne yapmış olursa olsun dövülmesi normal kabul edilemez.	41	6	2	1	50
	82,0%	12,0%	4,0%	2,0%	100,0%
Kadınlar çocukları için ev içi şiddete katlanmalıdır.	3	10	14	22	49
	6,1%	20,4%	28,6%	44,9%	100,0%
Bir kadın kendi isteği olmasa da eşi/partneri istiyorsa onunla cinsel ilişkiye girmelidir.	3	5	23	18	49
	6,1%	10,2%	46,9%	36,7%	100,0%
Bir erkeğin birden fazla eşinin olmasında bir sakınca yoktur.	0	3	15	31	49
	0,0%	6,1%	30,6%	63,3%	100,0%
Kötü muamele, şiddete maruz kalan kadın şiddet uygulayan kişi kim olursa olsun şikayetçi olmalıdır.	27	12	7	0	46
	58,7%	26,1%	15,2%	0,0%	100,0%

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Toplam
Ev içinde yaşanan şiddet aile içi mesele olarak kalmalı ve dışarıya aktarılmamalıdır.	4	12	20	10	46
	8,7%	26,1%	43,5%	21,7%	100,0%
18 yaşından küçük bir kız çocuğu evlendirilebilir.	0	5	14	30	49
	0,0%	10,2%	28,6%	61,2%	100,0%

Tablo-16 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Görüşler

Ankette “Türkiye’de kadına yönelik şiddete ve/veya ev içi şiddete karşı bir yasa olup olmadığını biliyor musunuz” sorusuna kadınların %86’sı evet cevabını vermiştir. Söz konusu veri, kadınların kendi deneyimlerinden yola çıkarak ya da mülteci derneklerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda Türkiye’de kadınların kazandığı haklara dair bir farkındalığa sahip olduğunu göstermektedir. Yasal haklara ilişkin bilgileri ayrıntılandığımız bir diğer soruda da kadınların %98’sinin yasal evlilik yaşına dair bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Tablo-18’de belirtilen “resmi nikah olmadan dini nikah yapılmasının, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin ve kanunen eşinin kadını cinsel ilişkiye zorlamasının” suç olduğu ve bu fiillerin cezai işleme tabii olduğuna dair hukuki bilgilere ilişkin veriler yasal haklara ilişkin bilgilendirmelerin özellikle anadilde yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınların %65,3’ü “kadınların ev dışında çalışmak için eşinden izin almasının gerekmediğine” ilişkin hükmü ve %34’ü de “boşanma sonrasında eşlerin evlilikleri süresince edindikleri malları aralarında eşit olarak paylaşabileceklerine” ilişkin hükmü duymadığını belirtmişlerdir.

Türkiye’de kadına yönelik şiddete ve/veya ev içi şiddete karşı bir yasa olup olmadığını biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	43	%86,0
Hayır	6	%12,0
Fikrim yok	1	%2,0
Toplam	50	%100,0

Tablo-17 Kadına Yönelik Şiddete Karşı Yasalara Dair Bilgi

Türkiye’de kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin birçok biçimi cezai işleme tabiidir. Aşağıdaki hukuk kurallarını daha önce duydunuz mu?	Evet	Hayır	Toplam
Evlenmek için kadınlar ve erkekler 17 yaşını doldurmak zorundadırlar.	49	1	50
	98,0%	2,0%	100,0%
Anne-babaların ve diğer akrabaların, çocukları 17 yaşından önce evlendirmeleri suçtur, hapis cezası gerektirir.	47	3	50
	94,0%	6,0%	100,0%
Resmi nikah olmadan dini nikah yapılması suçtur.	24	25	49
	49,0%	51,0%	100,0%
Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi suçtur.	44	5	49
	89,8%	10,2%	100,0%
Kanunen eşinin kadını cinsel ilişkiye zorlaması suçtur.	26	24	50
	52,0%	48,0%	100,0%
Kadın ev dışında çalışmak için eşinden izin almak zorunda değildir.	17	32	49
	34,7%	65,3%	100,0%
Boşanma sonrasında eşler evlilikleri süresince edindikleri malları aralarında eşit olarak paylaşırlar.	33	17	50
	66,0%	34,0%	100,0%
15 yaşın altında bir çocukla cinsel ilişkiye girmek suçtur.	43	7	50
	86,0%	14,0%	100,0%

Tablo-18 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Konusunda Yasalara İlişkin Bilgi

Derinlemesine görüşmelerde de kadınlar mülteci derneklerine, adli makamlara, sığınma evlerine başvurarak yaşadıkları şiddete ilişkin hak arama mücadelesi içinde olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin, “yakın ilişkide olduğun kadın şiddet görürse bu duruma nasıl yaklaşırsın” sorusuna Fairuz’un verdiği cevap bu mücadelenin bir göstergesidir.

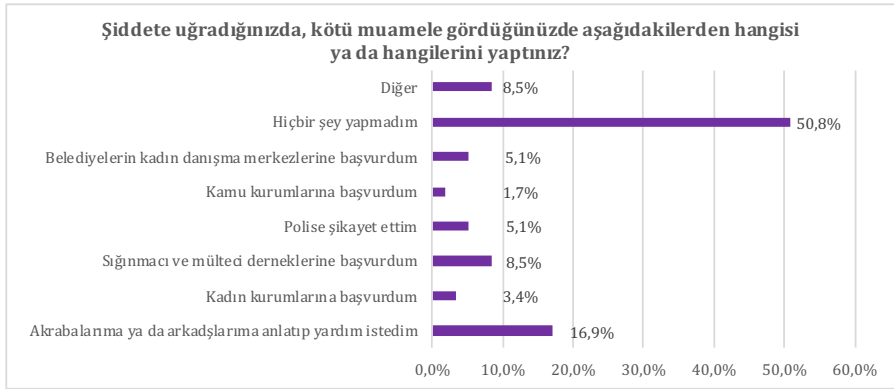
“Bir kadın şiddete maruz kalırsa destek olmak isterim. Polisle nasıl iletişime geçileceğini öğrendim, susmadım. Bir derneğe başvurdum güvenilir olduğu için. Kadınlar susmamalı, haklarını aramalı. Ben susmadım diğer kadınlar da susmasın” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

“Şikâyet ederim, böyle bir durumla karşılaşmadım ama karşılaşırsam şikâyet etmek için sorar öğrenirim. Mutlaka sorarım sorunun kaynağını, kadının kendisi ise suçlu, şikâyet etmem. Eğer kocasını

sinirlendirirse, lafı uzatırsa, dışarı çıkmak isterse, bir şeyleri ısrarla isterse o zaman kocasını onu dövmeğe mecbur bırakır. Türkiye’de kadına şiddet uygulayan erkek var mı? Türk kanunları kadınları koruyan kanunlar ama Suriye’de erkekleri koruyor. Suriyeli kadınlar kocalarına seslerini bile yükseltemezdi ama Türkiye’de kanunların kadınları koruduğu görünce güçlendik ve haklarını aramaya başladılar. Suriyeli kadınlar eskiden daha zayıftı, şimdi daha güçlüler. Türkiye’ye geldikten sonra kadınlar haklarını öğrendikçe güçlendi” (Ahla, 32 yaşında, 6 çocuğu var).

Ahla’nın bu yorumu, kültürel ve dini geleneklerin etkisinin kadınlara yönelen şiddeti meşru görmeye yol açtığıın bir göstergesiyken bir yandan da kadınların hak bilinci kazanmasının kendi yaşamlarına bakışlarını da değıştirme potansiyelini ortaya koymaktadır.

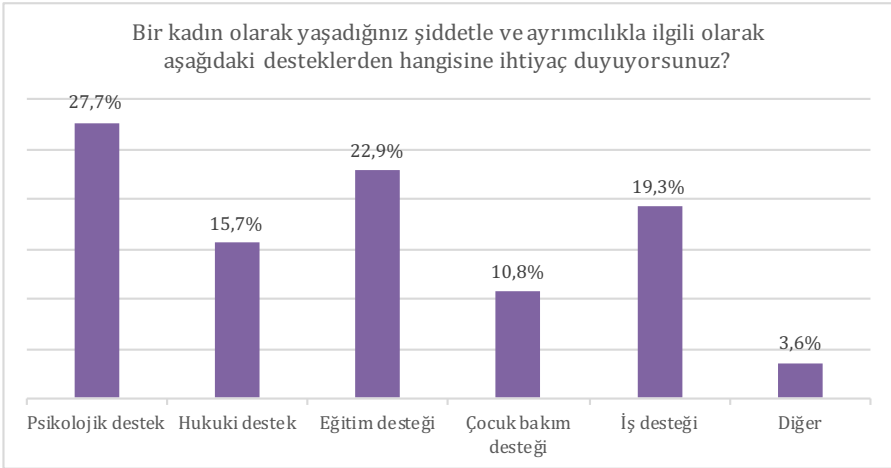
Anket çalışmasında da kadınlara, şiddete uğradıklarında ne yaptıkları çoklu kodlama yapabilecekleri bir soruda sorulmuş, bu soruda yer alan “diğer” kısmını işaretlediklerinde ise bunun mahiyetini açıklamaları istenmiştir (Bakınız Tablo-19). Diğer seçeneğinde, “sadece bir arkadaşım ile paylaştım ama bir şey yapmadım” ve “mahalledeki derneklerden yardım aldım”ı gibi açıklamalar yer almıştır.

Tablo-19 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Dair

Tablo 19’de de görüldüğü üzere, şiddete uğrayan kadınların büyük bir çoğunluğu (%50,8), “hiçbir şey yapmadığını” belirtmiştir. Şiddetle bir şekilde mücadele etmeye çalışan kadınların (%16,9) ağırlıkta akrabalarından ve arkadaşlarından destek ve yardım istedikleri görülmektedir. Bu

noktada kadın dayanışmasına dönüşen her çabanın, paylaşımın şiddet döngüsünü kırmada ve şiddetle mücadelede önemini hatırlamalıyız. Anket çalışmasının bir diğer sınırlılığı da bu sürecin nasıl bir seyir izlediğine dair bilgiye ulaşamamak olmuştur. Kadına yönelik şiddetle aktif mücadelede kadınların %8,5'i sığınmacı ve mültecilerle çalışan derneklere, %5,1'i belediyelerin kadın danışma merkezlerine, %5,1'i polise, %3,4'ü kadın derneklerine ve %1,7'si kamu kurumlarına başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu çerçevede kadına yönelik şiddetle mücadelenin en önemli araçlarından biri olan kadın danışma merkezlerine ilişkin bilgilerin mülteci kadınlarla paylaşılabilceği ortamların ve karşılaşmaların yaratılmasının gerekliliği bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Kadınların şiddetle mücadelede aktif bir rol oynayabilmesi için yasal mekanizmalar başta olmak üzere dayanışma ağlarına ulaşabilmesi gerekmektedir. Bu noktada anket çalışmasına katılan kadınlar, şiddetle ve ayrımcılıkla mücadelede en fazla psikolojik desteğe (%27,7) ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Şiddetle mücadelede kendilerinin veya çocuklarının eğitim yaşamlarına etkin devam edebilmelerinin önemli olduğunu düşünen kadınlar (%22,9) eğitim alanında ihtiyaç duydukları desteği ifade etmişlerdir. Kadınların %19,3'ü şiddetle mücadelede çalışma yaşamına katılabilmek için iş bulma konusunda, %10,8'i de çalışma hayatlarına devam edebilmek için çocuk bakımında desteğe ihtiyaçlarını vurgulamıştır. Anket çalışmasına katılan kadınların %15,7'si de hukuki destek ihtiyacını belirtmiştir.

Tablo- 20 Şiddetle Mücadelede Kadınların İhtiyaçları

Anketin ilgili sorusunda paylaşılan görüşler de kadınların şiddetle mücadeledeki ihtiyaçlarını ve direncini ortaya koymaktadır.

“Bir kadın yaşadığı ülkede kendini sürekli güvende hissetmeli, kadınları koruyacak STK’lar olmalı. Bir kadın ne kadar güçlü olursa olsun yabancı bir ülkede olduğu için zayıf kalacaktır” (8. Anket, 48-59 yaş arasında).

“Mülteci kadınların devletin sunduğu kadına şiddete karşı yasaların var olduğunu bilmesi gerekiyor (eğitim programları, Arapça afişler aracılığıyla). Buradaki kadınların hakları bilinmeli” (38. Anket, 18-27 yaş arasında).

SONUÇ: “Tek Bir Ömrüm Var, İki Ömrüm Olmayacak”

Bu çalışma doğrultusunda elde ettiğimiz bulgular, Suriyeli kadın ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle şiddet ve ayrımcılık karşısında daha savunmasız hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Araştırmanın önemli bulgularından bir diğeri de kadınların büyük bir bölümünün erken yaşta evliliği ve şiddeti haklı görmediğidir. Bu açıdan çalışma, kadınların, savaş ve göç hareketlerinin olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen gruplardan biri olması nedeniyle, kadın mültecilere yönelik her türlü şiddeti önleyecek yasal düzenlemelerin ve koruma politikalarının toplumsal cinsiyet perspektifinden geliştirilmesi gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Eşi tarafından ağır psikolojik şiddet gördüğünü, çocuklarının ise fiziksel şiddete maruz kaldığını bizimle paylaşan Amile (28 yaşında) şiddet sarmaldan kurtulma isteğini şu sözlerle ifade etmişti: “Aileme de haber verdim bir gün gideceğim dedim, ciddiye almadılar beni. Ben biliyorum ki tek bir ömrüm var, iki ömrüm olmayacak tek düşündüğüm çocuklarım yoksa ben çoktan giderdim”. Söz konusu çaresizlik ve çıkışsızlığın ardında güvencesizliğin ve koruma mekanizmalarına duyulan güvensizliğin yattığını kadına yönelik şiddetle mücadele deneyiminin farklı pratiklerinden de biliyoruz. Mülteci kadınlar açısından, “göç ve ilticaya ilişkin hukuki düzenlemelerde kadının eşiyile veya aileyle bağlantılı bir role konması, onun üzerinden hukuki statü belirlenmesi veya haklara erişimin böylesi bir idari pratik üzerinden sağlanması” (Kıvılcım, 2016: 929) var olan kırılabilirlik durumunu da derinleştirmektedir.

Mülteci kadınlar yeni bir hayat kurarken şiddet, ayrımcılık gibi çok çeşitli sorunlarla baş etmeye çalışıyorlar. Özellikle Türkiye’de mülteci kadın olmak ayrımcılıkla, belirsizlikle bir şiddet sarmalı içinde şekilleniyor olsa da gündelik hayatları birer mücadele alanı olan kadınlar pasif özneler

değil politik özneler olarak dayanışma ağları oluşturuyor. Cankurtaran ve Albayrak'ın da ifade ettiği gibi, farklı hikayeleriyle “kadınların savaşta yaşadıkları ve sonrasında geldikleri ülkede yaşamı yeniden nasıl kurdukları onların deneyimlerinin değerli olduğu ilkesiyle gün ışığına çıkmaktadır” (Cankurtaran & Albayrak, 2019:18). Bu açıdan yakın dönemde mültecilerle ilgili yapılan çalışmalarda sıkça başvurulan kavramlardan biri olan dayanıklılık/dirençlilik (resilience) bu araştırma kapsamında deneyimlerini dinlediğimiz kadınların göç sonrası yeni bir yaşam kurma pratiklerini anlama açısından da referans bir kavram oldu. “Dayanıklılık, şok, travma ve zorlayıcı olaylar karşısında toplulukların, grupların ve hatta ulusların kendini toparlama kapasitesini, uyum sürecini ve iyi olma halini tanımlamaktadır” (Karakılıç & Körükmez & Soykan, 2019:24). Görüştüğümüz kadınların Suriye’de yaşadığı ve tanıklık ettiği savaş, yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli şiddet, göç deneyimleri ve Türkiye’ye geldikten sonra yaşadıkları ekonomik ve sosyal zorluklar, ayrımcılık deneyimleri yaşamı devam ettirmeyi olumsuz anlamda etkilemektedir. Fakat yaptığımız görüşmeler kadınların ayakta kalma deneyiminin bu olumsuz etkilerle başa çıkma ve yaşama devam etme konusunda bir dirençliliği ve güçlenme pratiğini de beraberinde getirdiğini görmemizi sağlamıştır. Kadınların hayatın olağan akışı içerisinde dahil olma isteği ve çabası sonucu mahalle içerisinde kurdukları sosyallikler, geçim sağlama çabası, dil öğrenme çabaları, mülteci derneklerindeki etkinliklere katılımları bu güçlenme ve dirençlilik sürecine önemli katkılar sunuyor. Görüştüğümüz kadınlar bu ayakta kalma ve dayanıklı olma sürecini çocuklarının varlığıyla açıkladılar ama kendi aralarında, akrabalar ya da arkadaşlar arası kurulan dayanışma ağlarının da bu süreci olumlu yönde etkilediğini ifade ettiler.

Elbette bu güçlenme sürecinin kurumsal ve yapısal düzeyde devlet organları ve sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmesi bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Mülteci kadınlar için güçlendirici ve destekleyici tedbirlerin alınması, kaynakların ve imkanların bu yönde kullanılması için gerekli koşulların oluşturulması sorumluluğuyla karşı karşıyayız. Bu sorumluluk, mülteci kadınların temel haklara erişebildikleri bir yaşam kurma isteği üzerine şekillenen gelecek beklentilerini özgür, eşit ve şiddetsiz bir geleceğe dönüştürebilmek için olduğu kadar birbirimize bağlı olan hayatlarımız ve geleceğimiz için de gerekli.

“Çocuklarım için güzel bir gelecek diliyorum. Suriyeli çocuklar gibi olmasınlar, onların bir geleceği yok artık. Burada kalmak isterim. Suriye’de gördüklerimiz açlık savaş, çocuklarımızın önünde yaşanan ölümler bizi çok etkiledi, artık yeter. Çocuklarımdan biri travma yaşıyor şu an okulda. Suriye’ye bomba düştüğünde kuzenim ve yeğenim öldü, çocuklarım bunlara tanık oldu. Sürekli bomba düşüyordu. Sokağa çıktığımızda ölümler görüyorduk. Kızım şimdi sokağa çıkmak istemiyor. Çocuklarım büyüdüğünde kızlarım anne oldukları zaman belki unutabilirler, belki de unutamazlar. Çocuklarım ne zaman savaş bitecek, ne zaman Suriye’ye döneceğiz diyorlar. Artık dönemiyoruz diyorum, orada savaş var, artık orada evimiz yok diyorum” (Ahla, 32 yaşında, 6 çocuğu var).

“Suriye’ye dönmek kesinlikle istemiyorum. Çocuklar Suriye’ye dönmek hiç istemiyorlar. Üçü için de Suriye’ye dönmek ölüm demek. Nerelisiniz dediklerinde Türkiyeliyiz diyorlar. Türkiye’de kalmak istiyorum. Çocuklarımla daha rahat yaşayabilmem için çalışmam gerek” (Fairuz, 35 yaşında, 3 çocuğu var).

“Suriye’ye dönmeyi düşünmüyorum, çocuklarım için kalyorum. Ama her şey normalleşirse çocuklar için dönmek isterim. Ekonomik ve sağlık sorunlarım bitsin istiyorum” (Nora, 31 yaşında, 2 çocuğu var).

“Avrupa’ya gitmek istiyorum. Eşim belki orada tedavi olur, çalışır. Bende de depresyon var aslında ama ben daha güçlüyüm, ama bir soruda ağladım hemen gördünüz. Ailemden daha fazla uzak kalmak istemiyorum, ama Suriye çok zor, dönmek istemiyorum” (Safire, 32 yaşında, 4 çocuğu var).

“Benim savaş bitmeden Suriye’ye dönmek gibi bir niyetim yok, ama savaş biterse vatanıma dönmek istiyorum tabii. Umut içinde yaşamak istiyorum, psikolojik olarak rahatlamak istiyorum. Artık bir düzen kurmak istiyorum. Türkiye bizi ne zaman Suriye’ye geri gönderecek diye endişeleniyorum. Suriye’de düzenimiz yoktu, Türkiye’de de düzenimiz yok. Artık düzen istiyorum. Türkiye’de yaşamaktan mutluyuz aslında ama çalışmak istiyorum mesela ama nereye başvursam kapılar kapalı. Tek isteğim çocuklar için merkezler açılmasına yardımcı olmaları. Biz kadınların durumu çok zor, iş imkânı da çok yok. Umarım çocuklarım ve benim rahat yaşayacağımız bir yol bulurum” (Safire, 32 yaşında, 4 çocuğu var).

İHTİYAÇLAR/ÖNERİLER

Kadınların savaş ortamında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet temelli şiddet biçimlerinden kaçarak Türkiye'ye sığındıkları gerçeğinden hareketle İstanbul Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin işletilmesi bir zorunluluktur. Toplumsal cinsiyet temelli şiddetin uluslararası korumayı gerektirdiğinden hareketle aşağıda sıralanan İstanbul Sözleşmesi'ndeki maddelerin uygulanması için baskı oluşturmak sivil toplum örgütlerinin de sorumluluğudur.

Madde 60 – Toplumsal cinsiyete dayalı iltica talepleri

1. Taraflar kadına yönelik, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi 1A(2) Maddesi anlamında zulüm olarak ve tamamlayıcı/ ikincil korumayı gerektiren ciddi bir hasar biçimi olarak tanınabilmesini temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır.
2. Taraflar, İstanbul Sözleşmesi'nde tanımlanan tüm gerekçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde yorumlanmasını ve bu gerekçelerden herhangi biri veya birkaçı nedeniyle zulüm görme tehlikesi söz konusuysa, başvuru sahiplerine, yürürlükteki ilgili hukuki vasıtalara göre mülteci statüsünün tanınmasını temin edeceklerdir.
3. Taraflar iltica başvurusu yapanlar için toplumsal cinsiyete duyarlı ülkeye kabul usullerinin ve destek hizmetlerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet yönergelerini ve mülteci statüsünün belirlenmesi ve uluslararası koruma için başvuruyu da kapsayan, toplumsal cinsiyete duyarlı sığınma usullerini oluşturmak için gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır.

Madde 61 – Geri göndermeme

1. Taraflar, uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülükleri uyarınca geri göndermeme ilkesinin tanınması için gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır.
2. Taraflar statüsü ve ikamet durumuna bakılmaksızın, korumaya muhtaç, kadına yönelik şiddet mağdurlarının hayatlarının risk altında olabileceği veya işkenceye veya insanlık dışı muameleye veya

cezalandırılmaya maruz kalabilecekleri hiçbir ülkeye hiçbir durum altında iade edilmeyeceklerini güvence altına almak üzere gerekli yasal veya diğer önlemleri alacaklardır.

“Madde 61/1 uyarınca, Taraf devletler uluslararası hukuk çerçevesinde mevcut yükümlülüklerine uygun olarak geri göndermeme ilkesini gözetmek amacıyla, gerekli hukuki veya diğer önlemleri alacaklardır. Bu bent, uluslararası hukuk çerçevesinde, devletlere, geri göndermeme ilkesini, geri döndükleri takdirde kovuşturmayaya maruz kalabilecek toplumsal cinsiyet temelli şiddet mağdurlarına uygulama yükümlülüğü getirmektedir.

Madde 61/2 uyarınca, Taraf devletler, statüleri veya ikametleri gözetilmeksizin, korunmaya muhtaç şiddet mağduru kadınların yaşam riski bulunan veya işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalabileceği hiçbir ülkeye hiçbir koşulda geri gönderilmemesini sağlamak üzere, gerekli hukuki veya diğer önlemleri alacaklardır¹³.

- İnsani yardım stratejileri yerine, kadın, çocuk ve LGBTİ+’lar gibi grupları güçlendirecek hukuki, sosyal ve iktisadi gelişme stratejilerine dayalı politikalarla toplumsal gelişme ve özgürleşmelerini sağlayacak korumaya sisteminin geliştirilmesi önem taşımaktadır.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı olarak kamusal kaynakları şiddet ve istismarı önleyici ve koruyucu mekanizmalar inşa etmek için kullanılmalıdır.
- Sığınma evlerinin kapasitelerinin mülteci kadınları kapsayacak biçimde arttırılması, kurum yönetimlerinin toplumsal cinsiyet duyarlı, hak temelli bakış açısına sahip uzmanlarca yürütülmesi gereklidir.
- Şiddet gören mülteci kadınlar için uluslararası koruma başvurusu yolu açılacak şekilde İstanbul Sözleşmesi işletilmelidir.
- Hastanelerde maruz kalınan ırkçı ve ayrımcı uygulamalar kadın ve çocukların sağlığı açısından risk oluşturmaktadır. Hastane personelinin ve sağlık sisteminin mültecilerin faydalanabileceği biçimde yapılandırılması zorunlu bir durumdur.
- Mülteci alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının toplumsal cinsi-

13 Bakırcı, K. “İstanbul Sözleşmesi” <http://www.turkkadinlrbirligi.org/tr/kurumsal/5/%C4%B0stanbul+S%C3%B6zle%C5%9Fmesi> Erişim Tarihi: 5.03.2020

yet eşitliği ve toplumsal cinsiyet temelli şiddete duyarlı biçimde çalışma yürütmesi ve personelin bu duyarlılıkla çalışması gerekmektedir.

- Yine toplumsal cinsiyet alanında çalışan kurumların da mülteci kadınları kapsayıcı çalışmalar yürütmesi ve mülteci alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapması gerekmektedir.
- Kamu kurumlarında tercümanlık hizmetinin yaygınlaştırılması ve tercümanların toplumsal cinsiyet bakış açısı kazanmaları sağlanmalıdır.
- Kadınların temel ihtiyaç olarak gördüğü psikolojik destek, eğitim desteği, iş desteği gibi alanlarda çalışmaların devlet ve STK'lar tarafından yürütülmesi gereklidir.
- öğrenmek isteyen kadınlar için kursların ücretsiz ve yaygın olarak verilmesinin kadınların sosyal ve ekonomik yaşama katılımının önünü açacağı gerçeği ile hareket edilmelidir. Kurs sürecinde kadınlara kreş desteği sağlanmalıdır.
- Her türlü kamu kuruluşunda çalışan kamu personeli ayrımcı pratiklere karşı eğitilmeli ve mültecilerin ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı devlet kurumları aracılığıyla denetlenmelidir.

Mülteci kadınlarla ilgili politika geliştirilirken, mülteci kadınların politika oluşturulma süreçlerine katılımlarının mutlaka sağlanması gereklidir. Bu raporun kadına yönelik şiddetle mücadele eden hak örgütlerine yardımcı olmasını umuyoruz. Ayrıca mülteci kadınların özgül koşulları göz önünde bulundurabilecekleri mülteci kadınlarla birlikte inşa edecekleri dayanışma pratiklerinin ortaya çıkarılmasını temenni ediyoruz.

Raporun sonuç bölümü Türkiye sınırlarında mültecilere uygulanan şiddete tanıklığın gölgesinde yazıldı. Basında “mültecilerin Avrupa’ya geçişlerine müdahale edilmeyeceği” yönündeki açıklamaların ardından 28 Şubat 2020’de hükümetin yönlendirmesi ile mülteciler insani koşullarda yaşayabilmek, bir hayat kurabilmek ve Avrupa’ya geçiş sağlamak için Edirne sınır kapılarına gittiler. Mültecileri pazarlık konusu haline getiren politikalar onları kaçak ve güvensiz yollardan geçişe teşvik etti ve yaşam hakkı başta olmak üzere temel insan hakları görmezden gelindi, mültecilerin umutları yok sayıldı. Birbirimize bağlı olduğumuzu yeniden hatırladığımız, sınırların anlamsızlığının ve “öteki” hayatları yok sayarak, görmezden gelerek yaşamının imkansızlığının yeniden karşımıza çıktığı bu günlerde her zamankinden daha fazla dayanışmaya ihtiyacımız var.

KAYNAKÇA

- Altınay, A. & Arat, Y. (2008), Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet, Metis Yayınları, İstanbul
- Bakırcı, K. İstanbul Sözleşmesi <http://www.turkkadinlari.org/tr/kurumsal/5/%C4%B0stanbul+S%C3%B6zle%C5%9Fmesi>. Erişim Tarihi: 5.03.2020
- Baklacıoğlu, Ö. N. & Kıvılcım, Z. (2015), Sürgünde Toplumsal Cinsiyet, Derin Yayınları, İstanbul.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR), “Sexual and Gender-Based Violence Against Refugees, Returnees and Internally Displaced People”, <https://www.unhcr.org/3f696bcc4.pdf> Erişim Tarihi: 5.03.2020
- Butler, J. (2010). Queer Yoldaşlığı ve Savaş Karşısı Siyaset. (Ed.) in Anti Homofobi Kitabı 2 (pp.19-28). Ayrıntı Yayınları, Ankara. Retrieved from: <http://www.kaosglidernegi.org/resim/kutuphane/dl/antihomofobikitabi2.pdf>
- Butler, J. (2009) Frames of War: When is Life Grievable? London: Verso. Retrieved from: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4098884/mod_resource/content/1/Butler%20%282009%29%20Precarious%20life%20-%20grievable%20life.pdf
- Bora, A., (2012), “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık”, içinde Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, (der.) K. Çayır & A. Alan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Cankurtaran, Ö. & Albayrak, H. (2019), Suriye’den Türkiye’ye Kadın Olmak, Merdiven Yayın, Ankara.
- Connell, R.W. (2015), Erkeklikler, Phoenix, Ankara.
- Coşkun, E. & Eski B. (2019), Erkek Şiddetinden Kaçarken..., Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Freedman, J. (2017), Sexual and Gender-based Violence Against Refugee Women: A Hidden Aspect of the Refugee “Crisis”, *Reproductive Health Matters*, 24:18-26.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015), “Türkiye’de Kadına

Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması”, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>

- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma (Kaos GL) Derneği (2019). Türkiye'nin LGBTİ Mültecilerle İmtihanı, Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- Karakılıç İ.Z., Körükmez L. & Soykan C. (2019), Resilience, Work and Gender in the (Turkish) Migratory Context. GAR (the Association for Migration Research)- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Keygnaert, Vettenburg, & Temmerman, (2012), “Hidden violence is silent rape: sexual and gender-based violence in refugees, asylum seekers and undocumented migrants in Belgium and the Netherlands”, *Culture Health and Sexuality*, 14(5). p.505-520.
- Kıvılcım, Z. (2016), “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Yönetmeliği: Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi *SBF Dergisi*, Cilt 71, No. 3, 2016, s. 919- 940.
- Kümbetoğlu, B., (2008), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma Bağlam* Yayıncılık, Ankara
- Kümbetoğlu, B. (2011), “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar”, içinde, Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, (der.) S. Sancar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.475-503.
- MacInnes, J. (1998), *The End of Masculinity*, Open University Press, Buckingham
- Oğuz H. Ş. (2012), “Alanda Bir Kadın”, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 4, Sayı 1.
- Öztan, E. (2015), “Feminist Araştırmalar ve Yöntem”, içinde *Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları*, (haz.) Feryal Saygılıgil, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Peker, B. & Sancar, M. (2001), *Mülteciler ve İltica Hakkı: Yaşamın Kıyısındakilere Hoş geldin Diyebilmek, İnsan Hakları Derneği Yayınları*, Ankara
- Selek, P. (2009), “Kenardakilerle Çalışmak Mı?” *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*, ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, Anahtar Kitaplar, İstanbul, s. 115- 125.